

Karl Marx

RAZLIKA  
DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE  
FILOZOFIJE NARAVE -  
Z DODATKOM

(I.del, II.del, 1.pogl.)

DIFFERENZ DER  
DEMOKRITISCHEN UND EPIKUREISCHEN  
NATURPHILOSOPHIE  
NEBST EINEM ANHANG /1/

Prevedel in uredil dr. Valentin Kalan

Prevod Marxove disertacije je nastal iz priprav za izdajo METI - kasete A I - ob prenekateri pomoči sodelavcev Inštituta za marksistične študije. Za objavo v "Vestniku" so upoštevana uredniška načela METI, čeravno iz tehničnih razlogov to ni bilo mogoče v vseh podrobnostih. Redakcijske opombe pod črto, ki so označene s številkami brez oklepajev, so povzete po MEW in dopolnjene z gradivom iz MEGA<sup>2</sup>. Besede in stavki v tujem jeziku so prevedeni pod črto. Marxove opombe k disertaciji, ki se belj bibliografske, so označene s številkami z okroglim zaklepajem. Vsi citati opomb se iz grščine in latinščine neposredno prevedeni v slovenščino, le za Lukrecija je bil uporabljen prevod A. Sovréta, O naravi stvari, Slovenska matica, Ljubljana 1959. Navedbe v teh opombah so dopolnjene po MEGA<sup>2</sup> in MEW. Redakcijske opombe oz. pojasnila stvarnega, zgodovinsko-bibliografskega značaja, ki so napovedane s številkami v poševnih oklepajih, so numerirane tekoče, povzete pa so po MEW, MEGA<sup>2</sup> ter po italijanski izdaji Opere I, Editori Riuniti 1980.

/III/ Svojemu zvestemu očetovskemu prijatelju,  
tajnemu vladnemu svetniku  
gospodu

LUDWIGU VON WESTPHALEN

iz Trier  
posveča pisec

te vrstice kot znamenje odkrite ljubezni /

/IV/ Oprostite, moj dragi očetovski prijatelj, če Vaše ime, ki mi je tako ljubo, postavljam na začetek neke nepomembne brošure. Sem preveč nepotrpežljiv, da bi počakal na drugo priložnost, da bi Vam lahko dal vsaj majhen dokaz svoje ljubezni.

Da bi mogli biti vsi, ki dvomijo o idejah, tako srečni kakor jaz, da občudujejo mladostno krepkega starca, ki sleherni napredek časa pozdravlja z entuziazmom in s premišljenostjo resnice, in ki se s tístim globoko prepričanim sončno svetlim idealizmom, ki edinele pozna resnično besedo, pred katero se prikazujejo vsi duhovi sveta, nikoli ni zdrznil pred ostrimi sencami retrogradnih strahov, pred često mračnim oblačnim nebom časa, temveč je vedno z božansko energijo in moško zanesljivim očesom zrl preko vseh zabubkov v empirej, ki žari v srcu sveta. Vi, moj očetovski prijatelj, ste mi bili stalno živ argumentum ad oculos<sup>1</sup>, da idealizem ni domišljija temveč resnica.

Za Vas, mi ni preveč izprositi telesnega zdravja in počutja. Duh je veliki čarodejni zdravnik, kateremu ste se zaupali.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> očividen dokaz

<sup>2</sup> Zadnji odstavek se je prvotno glasil: "Upam, da bom sam prišel za tem ljubezenskim slom, ki Vam ga pošiljam ter da bom ob Vaši strani ponovno prepešal naše čudovite slikovite gore in gozdove. Za Vas mi ni treba izprositi telesnega zdravja in počutja. Duh in narava sta velika čarodejna zdravnika, katerima ste se zaupali."

Če je kot dodatek pristavljena kritika Plutarhove polemike proti Epikurovi teologiji, tedaj se je to zgodilo, ker ta polemika ni nič osamljenega in posameznega, temveč je reprezentant neke espèce<sup>1</sup>, s tem da na sebi zelo posrečeno prikazuje razmerje teologizirajočega razuma do filozofije.

V kritiki med drugim ostaja //VIII/ nedotaknjeno tudi to, kako napačno je v splošnem Plutarhovo stališče, če filozofijo obtožuje pred forumom religije. O tem naj namesto vsakršnega rezimiranja zadošča neko mesto iz Davida Huma<sup>17/</sup>:

"Gotovo je neke vrste žalitev filozofije katere suveren ugled bi moral biti vsepovsod priznan, če jo ob vsaki priložnosti zadolžujemo, naj se zagovarja zaradi svojih sklepov in da samo sebe opravičuje nasproti vsaki posebni tehniki, umetnosti in znanosti, ki bi se mogla spotakniti ob njej. To človeka navede na misel o kralju, ki je bil obtožen za veleizdajo nasproti svojim podanikom".<sup>2</sup>

Filozofija pa bo, dokler še kakšna kaplja krvi utripa v njenem svet zmagujočem, absolutno svobodnem srcu, vedno z Epikurom klicala svojim nasprotnikom:

"Asebès dè ouch ho toùs tôn pollôn theoùs anairôn, all' ho tàs tôn pollôn dóksas theòis prosáptôn".<sup>3"/8/</sup>

/IX/ Filozofija tega ne skriva. Prometejevo spoznanje in prepričanje:

"haplôî lógōi, toùs pántas echthairō theoùs"<sup>4"/9/</sup>

je njeno lastno prepričanje, njena lastna razsodba nasproti vsem nebeškim in zemeljskim bogovom, ki kot vrhovno božanstvo ne pripoznavajo človeškega samozavedanja. Poleg samozavedanja ne sme biti nikogar.<sup>/10/</sup>

Bedno žalostnim marčnim zajcem, ki uživajo ob dozdevno poslabšanem družbenem položaju filozofije<sup>/11/</sup>, pa spet odgovarja s Prometejevim odgovorom Hermesu, strežniku bogov:

<sup>1</sup> vrsta

<sup>2</sup> Vsi kurzivi so Marxovi

<sup>3</sup> "Brezbožen pa ni tisti, ki odpravlja bogove večine ljudi, temveč tisti, ki tem bogovom pripisuje predstave večine ljudi".

<sup>4</sup> "Odkrito ti povem, da sovražim prav vse bogove".

Forma te razprave bi bila za en del bolj strogo znanstvena, z druge strani pa bila v marsikaterih izvedbah manj pedantsko naravnana, če njen prvotni namen ne bi bil ta, da je doktorska disertacija. Da pa jo vendar v tej obliki predajam tisku, k temu so me vzpodbudili znani razlogi. Poleg tega mislim, da sem le rešil neki dosedaj nerešen problem zgodovine grške filozofije.

Tisti, ki se na to razumejo, vedo, da za predmet te obravnave ne obstajajo nobena kolikor toliko uporabna pripravljajla dela. Kar sta kvasila Cicero in Plutarh, so blebetali za njima prav do današnjega trenutka. V svojih prikazih nudi Gassendi<sup>/2/</sup>, ki je Epikura osvobodil interdiktta, s katerim so ga obremenili cerkveni očetje in celotni srednji vek, doba realizirane neraz//VI/umnosti, le en zanimiv moment. Svojo katoliško vest skuša akomodirati s svojo pogansko vednostjo, Epikura pa s cerkvijo, kar je bil kajpak izgubljen trud. To je tako, kot če bi kdo hotel grški Laidi nadeti krščansko nunsko haljo okrog vedro cvetočega telesa.

Gassendi se mnogo bolj uči filozofijo iz Epikura, kot pa da bi nas mogel poučiti o Epikurovi filozofiji.

Ta razprava naj se obravnava le kot priprava večjega spisa<sup>/3/</sup>, v katerem bom izčrpno prikazal ciklus epikurejske, stoiške in skeptične filozofije v njeni sovisnosti s celotno grško spekulacijo. Formalne itd. pomanjkljivosti te razprave bodo tam odpadle.

Hegel<sup>/4/</sup> je sicer pravilno določil občosti omenjenih sistemov; vendar pa se je bilo pri občudovanja vrednem velikem in drznem načrtu njegove zgodovine //VII/ filozofije, od katere sploh šele lahko datiramo zgodovino filozofije, deloma nemogoče lotevati posamičnosti, deloma pa je tega orjaškega misleca oviral njegov pogled na to, kar je imenoval par excellence spekulativno<sup>/5/</sup>, da bi v teh sistemih priznal visok pomen, ki ga imajo za zgodovino grške filozofije in za grškega duha sploh. Ti sistemi so ključ za resnično zgodovino grške filozofije. O njihovi povezanosti z grškim življenjem je najti globlje napoltilo v spisu mojega prijatelja Köppena "Friderik Veliki in njegovi nasprotniki"<sup>/6/</sup>.

"tês sês latreífas tèn emèn dyspraksían  
saphôs epístas', ouk àn alláksaim' egó.  
kreísson gàr oímai têide latreúein pétrai,  
è patri phýnai Zēnì pistòn ággelon<sup>1</sup>" / 12 /

Prometej je prvi in najpomembnejši svetnik in mučenec v filozof-  
skem koledarju.

Berlin, v marcu 1841 /

---

<sup>1</sup> "Jasno se zavedaj, da nikakor ne bi mogel zamenjati  
svoje nesreče s tvojim hlapčevanjem.  
Menim namreč, da je več vredno hlapčevati tejle skali,  
kakor postati zaupen sel očetu Zeusu".

Razprava, ki jo s tem izročam javnosti, je staro delo in bi morala najti svoje mesto šele v celovitem prikazu epikurejske, stoiške in skeptične filozofije<sup>1</sup>, toda politične in filozofske zaposlitve čisto drugačne vrste mi ne pustijo misliti na njegovo izvedbo<sup>2</sup>.

Šele sedaj je prišel čas, v katerem bomo razumeli sisteme epikurejcev, stoikov in skeptikov. To so filozofije samozavedanja<sup>3</sup>. Te vrstice bodo pojasnile vsaj to, kako malo je ta naloga dosedaj rešena./

---

<sup>1</sup> v rokopisu prečrtano: "ker pa mi tako politična kakor filozofska dela tokrat bolj neposrednega interesa zaenkrat preprečujejo da bi dokončal celovit prikaz teh filozofij, /in/ ker ne vem, kdaj me bo slučaj znova privedel nazaj k tej temi, zato se zadovoljujem".

<sup>2</sup> tu je sledil stavek, ki je nato prečrtan: "Epikurejska, stoiška, skeptična filozofija, filozofije samozavedanja so bile postavljene kot nespekulativne prav tako od dosedanjih šolskih filozofov, kakor tudi s strani učenih šolnikov, ki pišejo tudi zgodovino filozofije, kot"

<sup>3</sup> v MEW se glasi: "filozofi samozavedanja"



Predgovor

O RAZLIKI DEMOKRITSKE  
IN EPIKUREJSKE FILOZOFIJE NARAVE

---

PRVI DEL - : Razlika demokritske in epikurejske filozofije narave v splošnem

- I. Predmet razprave
- II. Sodbe o razmerju demokritske in epikurejske fizike
- III. Težave glede identitete demokritske in epikurejske filozofije narave
- IV. Obča načelna razlika med demokritsko in epikurejsko filozofijo narave
- V. Rezultat

DRUGI DEL - : Razlika demokritske in epikurejske filozofije narave v posameznem

Prvo poglavje - : Deklinacija atoma od ravne črte

Drugo poglavje - : Kvalitete atoma

Tretje poglavje - : Átomoi archai<sup>1</sup> in átoma stoicheía<sup>2</sup>

Četrto poglavje - : Čas

Peto poglavje - : Meteorji

---

<sup>1</sup> nedeljivi principi

<sup>2</sup> nedeljivi elementi

/XI/ DODATEK  
KRITIKA PLUTARHOVE POLEMIKE  
PROTI EPIKUROVI TEOLOGIJI

Predhodna opomba

I. Razmerje človeka do boga

1. Strah in onostransko bitje
2. Kult in posameznik
3. Previdnost in degradirani bog

II. Individualna nesmrtnost

1. O religioznem fevdalizmu. Pekel ljudstva
2. Hrepenenje množice
3. Ošabnost izbranih

RAZLIKA DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE  
FILOZOFIJE NARAVE V SPLOŠNEM.

I. Predmet razprave

Zdi se, da je grško filozofijo doletelo to, kar se v dobri tragediji ne sme pripetiti, namreč medel zaključek<sup>1</sup>. Zdi se, da je z Aristotelom, Aleksandrom Makedonskim grške filozofije, obstalo objektivno dogajanje filozofije v Grčiji in da<sup>2</sup> celo moško krepkim stoikom ni uspelo, kar je v njihovih svetiščih uspelo Špartancem, da so Ateno<sup>3</sup> čvrsto priklenili na Herakla, tako da ni mogla ubežati.

Epikura, stoike in skeptike<sup>/13/</sup> obravnavajo kot malodane nedostojen dostavek, ki naj ne bi bil v nobenem razmerju do svojih mogočnih premis<sup>4</sup>. Epikurejska filozofija //2/ naj bi bila sinkretistični agregat iz demokritske fizike in kirenaiške morale<sup>/14/</sup>, stoicizem nekakšna spojina heraklitske spekulacije o naravi, kiniško<sup>/15/</sup>-npravstvenega svetovnega nazora, nemara tudi aristotelske logike, slednjič skepticizem nujno zlo, ki je nastopilo zoper te dogmatizme. Na ta način te filozofije nezavedno povezujejo z aleksandrijsko, s tem da jih naredijo za neki le bolj enostranski in bolj tendenciozni eklekticizem. Končno se aleksandrijska filozofija<sup>/16/</sup> opazuje kot popolno zanesenjaštvo in razkroj, kot zmeda, v kateri bi bilo treba poznati kvečjemu univerzalnost načrta.

<sup>1</sup> Marxova korektura; pri kopistu se je glasilo: "Nekoherentni finale"

<sup>2</sup> stavek se je prvotno glasil: "zdi se, da je z Aristotelom, Makedonskim Aleksandrom grške filozofije, Minervina sova povabila krila in da ..."

<sup>3</sup> Marxova korektura; pri kopistu: "Minerva"

<sup>4</sup> Marxova korektura; pri kopistu: "mogočne antecedence"

Sicer je zdaj to zelo trivialna resnica<sup>1</sup>: nastajanje, razcvetanje in minevanje so jekleni krog, v katerega je vsaka človeška stvar uročena, ki ga mora vsaka človeška stvar preteči. Tako ne bi bilo nič nenavadnega na tem, če bi grška filozofija, potem ko je z Aristotelom dosegla največji razcvet, nato ovenela. Edinole smrt junaka je kakor //3/ sončni zahod, ne pa kakor razpok žabe, ki se je napihnila.

In potem: nastajanje, razcvetanje in minevanje, so čisto obče, docela nedoločne predstave, v katere se sicer vse da uvrstiti, s katerimi pa se ne da ničesar zapopasti. Propad sam je preformiran v živem; podobo propada bi bilo zatorej ravno tako treba dojeti v specifični zasebnosti kakor recimo podobo življenja.

Končno pa, če se ozremo na zgodovino, ali so epikureizem, stoicizem in skepticizem posebne prikazni? mar niso pratipi rimskega duha?<sup>/17/</sup> podoba, v kateri se je Grčija preselila v Rim? Ali po svojem bistvu niso tako karakteristični, intenzivni in večni, da bi jim celo moderni svet moral priznati polno duhovno državljansko pravico?

To poudarjam le zato, da bi priklical v spomin zgodovinsko težo teh sistemov; vendar tukaj ne obravnavamo njihovega občega pomena za kulturo sploh, temveč gre //4/ za njihovo povezanost s starejšo grško filozofijo.

Ali ne bi v odnosu do tega stanja moral vsaj spodbuditi k ponovnemu raziskovanju nazor, da se grška filozofija konča z dvema različnima skupinama eklektičnih sistemov, izmed katerih je ena ciklus epikurejske, stoiške in skeptične filozofije, drugo pa povzema ime aleksandrijske spekulacije? Ali dalje ne zasluži pozornosti prikazen, da po platonskih in aristotelovskih filozofijah, raztezajočih se do totalnosti, nastopijo novi sistemi, ki se ne naslanjajo na te bogate duhovne podobe, temveč se zroč še dlje nazaj, obračajo k najbolj enostavnim šolam - kar zadeva fiziko k filozofom narave, kar zadeva etiko k sokratski

<sup>1</sup> Marxova korektura; original se je glasil: "Ne da se zanikati"

šoli? V čem je nadalje razlog, da sistemi, ki sledijo Aristotelu, najdejo v preteklosti svoje temelje takorekoč izdelane? da se Demokrita spravlja v sklad s kirenaiki, Heraklita s kiniki //5/?/18/ Ali je naključje, da so v epikurejcih, stoikih in skeptikih prikazani vsi momenti samozavedanja, le da sleherni moment kot posebna eksistenca? da vsi ti sistemi skupaj tvorijo<sup>1</sup> popolno konstrukcijo samozavedanja<sup>19/</sup>? Končno karakter, s katerim se grška filozofija mitično začenja s sedmimi modrimi<sup>20/</sup> in ki se tako-rekoč kot v svojem središču, uteleša v Sokratu, kot njenem demurgu, mislim, karakter modrega - sophós - ali se v omenjenih sistemih le-ta slučajno uveljavlja kot dejanskost resnične znarnosti?

Meni se zdi, da so zgodnejši sistemi pomembnejši in bolj zanimivi za vsebino grške filozofije, poaristotelški, predvsem ciklus epikurejskih, stoiških in skeptičnih šol pa za njeno subjektivno formo, njen karakter. Toda prav posebna subjektivna forma, duhovni nosilec filozofskih sistemov, je bila doslej skoraj docela pozabljena spričo njihovih metafizičnih določb<sup>21/</sup>.

/6/ Prikaz epikurejske, stoiške in skeptične filozofije v njihovi celokupnosti ter njihovem totalnem razmerju do prejšnje in kasnejše grške spekulacije bom prihranil za neko izčrpnjšo obravnavo.

Tukaj naj zadošča, da to razmerje razvijem takorekoč na enem primeru, pa tudi le po eni strani, namreč glede na zvezo s prejšnjo spekulacijo.

Za takšen primer izbiram razmerje epikurejske do demokritske filozofije narave<sup>22/</sup>. Nisem prepričan, da je to najbolj udobna navezna točka. Kajti z ene strani je kar udomačen predsodek enačenja demokritske in epikurejske fizike, tako da v Epikurovih spremembah vidijo le samovoljne domisleke; z druge strani pa sem prisiljen, da se, kar zadeva posamezno, spuščam v dozdevne mikrolgije. Toda prav zato, ker je oni predsodek tako star kakor zgodovina filozofije, ker so razlike tako prikrite, //7/ da se od-

<sup>1</sup> kopija ima dostavek "takorekoč", ki ga Marx prečrta

krijejo takorekoč le mikroskopu: bo še toliko bolj pomembno, če se da pokazati neka bistvena razlika demokritske in epikurejske fizike, ki kljub njuni povezanosti prodira do najmanjše podrobnosti /23/. Kar se da pokazati v majhnem, bo še lažje pokazati tam, kjer so razmerja zajeta v večjih dimenzijah, medtem ko obratno docela obča razpravljanja pustijo dvom, ali se bo rezultat dal potrditi v posameznem.

— /

/8/ II. Sodbe o razmerju demokritske  
in epikurejske fizike

Kako se moj pogled v splošnem nanaša na prejšnje bo postalo očitno, če bežno pregledam sodbe starih o razmerju demokritske in epikurejske fizike.

Stoik Posidonius, Nikolaos in Sotion očitajo Epikuru, da je demokritski nauk o atomih in Aristipovega o zadovoljstvu razdaljal kot svojo lastnino <sup>1)</sup>. Akademik Cotta vpraša pri Ciceronu: "Kaj naj bi pač bilo v Epikurovi fiziki, kar ne bi pripadalo Demokritu? nekaj sicer spreminja, večino pa ponavlja za njim". <sup>2)</sup> Tako pravi Ciceron sam: "V fiziki, kjer se Epikur najbolj hvali, je popoln tujec. Večina pripada Demokritu; kjer od njega odstopa, kjer hoče izboljšati, tam skazi in poslabšuje". <sup>3)</sup> Čeravno pa so z mnogih strani Epikuru očitali sramotitve in žaljivke nasproti //9/ Demokritu: pa vendar Leonteus po Plutarhu trdi proti temu, da je Epikur<sup>1</sup> spoštoval Demokrita<sup>2</sup>, ker se je le-ta<sup>3</sup> pred njim izrekel za resničen nauk, ker je<sup>4</sup> prej odkril principe narave<sup>4)</sup>. V<sup>5</sup> spisu "De placitis philosophorum" je Epikur imenovan filozofirajoč po Demokritu<sup>5)</sup>. V svojem Kolotesu gre Plutarh še naprej. S tem, da Epikura zaporedoma primerja z Demokritom, Empedoklom, Parmenidom, Platonom, Sokratom, Stilponom, s kirenaiki in akademiki, poskuša dobiti rezultat, "da naj bi si Epikur iz celotne grške filozofije prisvojil napačno, resničnega pa ne razumel"<sup>6)</sup>, kakor je tudi razprava "De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit" napolnjena s sovražnimi insinuacijami podobne vrste.

<sup>1</sup> Marxova korektura; pri kopistu: "on (Epikur)"

<sup>2</sup> Marxova korektura; pri kopistu: "njega (Demokrita)"

<sup>3</sup> Marxova korektura: od "on"

<sup>4</sup> Marx je prečrtal besedo "(Demokrit)"

<sup>5</sup> Marxova korektura od "svojem"

Ta nenaklonjen nazor starejših pisateljev ostaja isti pri cerkvenih očetih. V opombi navajam samo neko mesto Klementa Aleksandrijskega <sup>7)</sup>, cerkvenega očeta, ki predvsem zasluži, da ga omenimo v zvezi z Epikuro, ker je svarilo apostola Pavla pred /10/ filozofijo sploh spremenil v svarilo pred epikurejsko filozofijo kot tisto, ki o previdnosti ipd. niti sanjala ni. <sup>8)</sup> Kako pa so bili sploh naklonjeni, da Epikura dolžijo plagiata, kaže najbolj opazno Sextus Empiricus, ki hoče nekatera docela neprimerna mesta iz Homerja in Epiharma preožigosati v glavne vire epikurejske filozofije <sup>9)</sup>.

Poznano je, da novejši pisatelji v celoti prav tako ne naredijo Epikura, kolikor je filozof narave, za nič drugega kot plagiarius-a Demokrita. Njihovo sodbo naj v splošnem tukaj reprezentira Leibnizov izrek: "Nous ne savons presque de ce grand homme (Démocrite) que ce qu'Épicure en a emprunté, qui n'était pas capable d'en prendre toujours le meilleur." <sup>10)</sup> <sup>1)</sup> Če torej Ciceron pusti, da Epikur poslabša demokritski nauk, pri čemer mu ostaja vsaj volja in oko, da vidi njegove pomanjkljivosti; če Plutarh Epikuru pripisuje nekonsekventno <sup>11)</sup> in predeterminirano nagnjenje k slabšemu, torej sumniči tudi njegovo //11/ voljo: tedaj mu Leibniz odreka celo sposobnost, da bi Demokrita sploh vsaj spretno ekscerptiral.

Vsi pa soglašajo v tem, da si je Epikur svojo fiziko sposodil od Demokrita.

— /

### /12/ III. Težave glede identitete demokritske in epikurejske filozofije narave.

Poleg historičnih pričevanj marsikaj govori za identiteto demokritske in epikurejske fizike. Principi - atomi in praznina - so nesporno isti. Le ob posameznih določilih se zdi, da vlada samovoljen, torej nebistven razloček.

<sup>1)</sup>"O tem velikem človeku (Demokritu) skoraj ne vemo nič drugega kakor to, kar si je od njega sposodil Epikur, ki ni bil sposoben, da bi od njega vedno vzel najboljše."



Toda tako ostaja nenavadna uganka, ki je ni mogoče rešiti. Dva filozofa učita docela isto znanost, docela na isti način; toda - kako nedosledno! - diametralno nasprotna sta si v vsem, kar zadeva resnico, gotovost, uporabo te znanosti, razmerje med mislijo in dejanskostjo. Pravim, da sta si diametralno nasprotna in to bom zdaj poskušal dokazati.

A) Zdi se, da je težko dognati Demokritovo sodbo o resnici in gotovosti človeškega vedenja. Obstajajo protislovna mesta, ali bolje, ne nasprotujejo si mesta //13/, temveč Demokritovi nazori. Kajti Trendelenburgova trditev v komentarju k Aristotelovi psihologiji, da so takšno protislovje opazili šele kasnejši pisatelji, ne pa Aristoteles, je faktično nepravilna. V Aristotelovi Psihologiji<sup>1</sup> se namreč glasi: "Demokrit postavlja dušo in razum kot eno in isto, kajti resnično je fenomen"<sup>1)</sup>, nasprotno pa v Metafiziki: "Demokrit trdi, da nič ni resnično, ali pa nam je prikrito".<sup>2)</sup> Ali si ta mesta iz Aristotela ne nasprotujejo? Če je resnično fenomen, kako more biti resnično prikrito? Skriptost se začneja šele, kjer se fenomen in resnica razhajata.<sup>2</sup> Diogenes Laertius pa poroča, da so Demokrita prištevali k skeptikom. Naveden je njegov izrek: "V resnici ne vemo ničesar, kajti resnica leži v breznu vodnjaka."<sup>3)</sup> Podobne reči je najti pri Sekstu Empiriku<sup>4)</sup>.

Ta skeptičen, negotov in notranje nasprotujoč si Demokritov nazor je nato dalje razvit z načinom, kako je določeno razmerje atoma in čutno prikazujočega se sveta.

Z ene strani atomom samim ne pripada čutno prikazovanje. Le-to ni objektivno prikazovanje, temveč subjektivni videz. / /14/ "Resnični principi so atomi in prazno, vse drugo je mnenje, videz".<sup>5)</sup> "Le po mnenju je hladno, po mnenju toplo, v resnici pa atomi in prazno".<sup>6)</sup> Od tod v resnici nekaj ne postane eno iz mnogih atomov, temveč "se za vsako stvar zdi, da postane eno s povezovanjem atomov."<sup>7)</sup> Zatorej se z umom da uzreti edinole

<sup>1</sup> Marxova korektura; kopist je napisal: "fiziologija"

<sup>2</sup> ta dva stavka je Marx dodal tekstu kopista

principe, ki so že zaradi svoje majhnosti nedostopni čutnemu očesu; od tod se imenujejo celo ideje.<sup>8)</sup> Vendar pa je z druge strani čutno prikazovanje edini resnični objekt, in aisthēsis<sup>1)</sup> je phrōnēsis<sup>2)</sup>, to resnično pa je spremenljivo, nestalno, fenomen. Da pa je fenomen resnično, si nasprotuje.<sup>9)</sup> Torej je zdaj ena zdaj druga stran spremenjena v subjektivnost in v objektivnost. Tako je videti, da se protislovje razčlenjuje s tem, da je razdeljeno na dva svetova. Od tod Demokrit čutno dejanskost napravi za subjektivni videz; vendar zdaj antinomija, izgnana iz sveta predmetov, //15/ obstaja v njegovem lastnem samozavedanju, v katerem sovražno sovpadata pojem atoma in čutni nazor.

Antinomiji torej Demokrit ne ubeži. Tukaj še ni mesto, da bi jo pojasnili. Zadosti, da se njena eksistenca ne da zanikati. Proti temu poslušajmo Epikura.

Modrec, pravi, se obnaša dogmatično, ne skeptično.<sup>10)</sup> Saj, prav to je njegova odlika pred vsemi, da ve s prepričanostjo.<sup>11)</sup> "Vsi čuti so glasniki resničnega".<sup>12)</sup> "Nič ne more ovreči čutne zaznave; niti enakovrstna enakovrstno zaradi enake veljavnosti, niti neenakovrstna neenakovrstno, saj ne sodita o istem, niti pojem, kajti pojem je odvisen od čutnih zaznav"<sup>13)</sup>, se glasi v Kanonu. Medtem ko tedaj Demokrit napravi čutni svet za subjektivni videz, ga Epikur napravi za objektivno prikazovanje. In v tem se zavestno razločuje; saj trdi, da uporablja iste principe, da pa čutnih kvalitet ne napravi za nekaj samo-zamišljenega /zum Nur-Gemeinten/.<sup>14)</sup>

//16/ Če je bila torej ravno čutna zaznava Epikurov kriterij, ji ustreza objektivno prikazovanje: tako lahko opazujemo le kot pravilno konsekvenco tisto, o čemer Ciceron skomigne z rameni. "Sonce se zdi veliko Demokritu, ker je znanstven ter v geometriji popolnoma izobražen mož; Epikuru pa ima velikost približno dveh čevljev, saj sodi, da je veliko toliko, kot se kaže."<sup>15)</sup>

B) Ta razlika v teoretičnih sodbah Demokrita in Epikura o zanesljivosti znanosti in resnici njenih predmetov se udejanji v disparatni znanstveni energiji in praksi teh mož.

<sup>1)</sup> zaznavanje

<sup>2)</sup> razum

Nasproti pa ima Demokrit, ki se mu princip ne prikazuje, os-taja brez dejanskosti in eksistence, nasproti sebi kot realni in vsebinski svet svet čutnega zaznavanja. Le-ta je sicer subjektivni videz, vendar je ravno s tem odtrgan od principa, puščen v svoji samostojni dejanskosti; ker je hkrati edini realni objekt, ima kot takšen vrednost in pomen. Zato je Demokrita gnalo v empi//17/rično opazovanje. Nezadovoljen v filozofiji se vrže v objem pozitivne vednosti. Slišali smo že, da ga Ciceron imenuje vir eruditus<sup>1</sup>. Podkovan je v fiziki, etiki, matematiki, v encikličnih disciplinah<sup>2</sup>, v sleherni umetnosti<sup>16)</sup>. Že katalog knjig pri Diogenu Laertiju priča za njegovo učenost.<sup>17)</sup> Kakor pa je značilnost učenosti, da gre v širino in zbira ter proučuje od zunaj: tako vidimo, da Demokrit prepotuje pol sveta, da bi si nabral izkušnje, spoznanja, opažanja. "Jaz", se hvali s samim seboj, "sem izmed svojih sodobnikov preblodil največji del zemlje, raziskujoč najbolj oddaljeno; in videl največ nebesnih območij in dežel ter slišal največ učenih mož; in v sestavi daljic me ni nihče prekosil, tudi tako imenovani arsepedonapti Egipčanov ne." 18)

Demetrius v Homónymoi<sup>3</sup> ter Antisthenes v Diadochai<sup>4</sup> pripovedujeta, da je //18/ potoval v Egipt k svečenikom, da bi študiral geometrijo ter h kaldecem v Perzijo in da je prispel do Rdečega morja. Nekateri trdijo, da se je srečal tudi z gimnosofisti v Indiji in da je vstopil v Etiopijo<sup>19)</sup>. Z ene strani je veselje ob znanju, ki ga ne pusti mirovati; hkrati pa je nezadovoljenost v resničnem, t.j. filozofskem vedenju tista, ki ga žene v širino. Vedenje, ki ga ima za resnično, je brezvsebinsko; vednost, ki mu daje vsebino, je brez resnice. Anekdota starih je morda pravljica, toda je resnična pripoved, ker slika protislovnost njegovega bistva. Demokrit naj bi samega sebe oslepil, zato da čutni vid ne bi omračil duhovne ostrine.<sup>20)</sup> To je prav isti človek, ki je, kakor pravi Ciceron, prepotoval pol sveta. Toda ni našel, kar je iskal.

<sup>1</sup> učen mož

<sup>2</sup> tako je Marx prevajal tà enkýklia - celoto znanosti, ki so tvorile kompletan potek študijev v antiki

<sup>3</sup> "Homomini", spis o pesnikih in filozofih z istim imenom

<sup>4</sup> "Nasledniki" - spis o zaporedju filozofskih šol in o njihovih sholarhih

Nasproten lik se nam prikazuje z Epikurorom.

Epikur je v filozofiji //19/ zadovoljen in blažen. "Filozofiji", pravi, "moraš služiti, da ti pripada resnična svoboda. Ni treba čakati tistemu, ki se ji je podvrgel in prepustil; takoj bo emancipiran. Kajti ravno to, služiti filozofiji je svoboda".<sup>21)</sup> "Niti naj mladenič", uči zato, "ne okleva filozofirati, niti naj starec ne odstopi od filozofiranja. Kajti nihče ni preveč nezrel, nihče preveč prezrel, da ne bi duševno ozdravel. Kdor pa pravi, ali da še ni nastopil čas filozofiranja ali da je minil, je podoben tistemu, ki trdi, da za srečnost še ni časa ali pa da ga ni več."<sup>22)</sup> Medtem ko se Demokrit, od filozofije nezadovoljen vrže v roke empiričnemu vedenju, pa Epikur zaničuje pozitivne znanosti, saj ničesar ne bi prispevale k resnični popolnosti.<sup>23)</sup> Zato so ga imenovali sovražnika znanosti, zaničevalca gramatike.<sup>24)</sup> Očitali so mu celo nevednost; "toda", pravi neki epikurejec pri Ciceronu, "brez erudicije ni bil Epikur, temveč so nepo//20/učeni tisti, ki so prepričani, naj celo starec ponavlja tisto, kar je sramota za dečka, če ne ve".<sup>25)</sup>

Medtem ko se je tedaj Demokrit skušal učiti od egipčanskih svečnikov, perzijskih kaldejcev in indijskih gimnosofistov, se Epikur hvali s tem, da ni imel nobenega učitelja, da je avtodidakt.<sup>26)</sup> Nekateri, pravi po Seneki, se borijo za resnico brez vsakršne pomoči. Med temi, si je sam utrl pot. In te, avtodidakte najbolj pohvali. Drugi naj bi bili drugorazredne glave.<sup>27)</sup> Medtem ko Demokrita nekaj žene na vse strani sveta, Epikur komaj dva- ali trikrat zapusti svoj vrt v Atenah in potuje v Jonijo, ne da bi nadaljeval z raziskavami, temveč da bi obiskal prijatelje.<sup>28)</sup> Medtem ko na koncu Demokrit<sup>1</sup> obupujoč nad vedenjem oslepi samega sebe, pa Epikur, ko čuti, da se bliža ura smrti, stopi v toplo kopel, zahteva čistega vina ter priporoča svojim prijateljem, naj bodo zvesti filozofiji.<sup>29)</sup>

<sup>1</sup> v izvodu kopista pred "Demokrit" besedi "tisti, ki je toliko popotoval"

/21/ C) Teh pravkar razvitih razločkov ne kaže pripisovati slučajni individualnosti obeh filozofov; to sta dve nasprotni usmeritvi, ki se utelešata. Kar se zgoraj izraža kot razlika teoretične zavesti, to opazujemo kot razliko praktične energije.

Slednjič bomo proučevali refleksijsko obliko, ki upodablja odnos misli do biti, njuno razmerje. V občem razmerju, ki ga filozof daje svetu in misli drug do drugega, si poobjektivira le to, kako se njegova posebna zavest obnaša so realnega sveta.

Kot refleksijsko obliko dejanskosti pa Demokrit zdaj uporabi nujnost.<sup>30)</sup> Aristoteles pravi o njem, da vse speljuje na nujnost.<sup>31)</sup> Diogenes Laertius poroča, da je Demokritova nujnost vrtinec atomov, iz katerega vse nastaja.<sup>32)</sup> Bolj zadovoljivo/ /22/ govori o tem auctor De placitis philosopharum: nujnost je po Demokritu usoda in pravo in previdnost in stvariteljica sveta. Substanca te nujnosti pa je antitipija<sup>1</sup> ter bivanje in utrip materije.<sup>33)</sup> Podobno mesto je najti v Stobejevih<sup>34)</sup> fizičnih eklogah ter v 6. knjigi Eusebijeve Praeparatio evangelica.<sup>35)</sup> V Stobejevih etičnih eklogah je ohranjena sledeča Demokritova sentenca<sup>36)</sup>, ki je skoraj prav tako ponovljena v 14. knjigi Eusebija<sup>37)</sup>, namreč: Ljudje si fingirajo varljivo podobo slučaja - manifestacijo lastne zbežanosti; kajti slučaj se bije z močnim mišljenjem. Prav tako Simplicius prenaša na Demokrita neko mesto, v katerem Aristoteles govori o starem nauku, ki ukinja slučaj.<sup>38)</sup>

Nasprotno Epikur<sup>2</sup>:

"Nujnost, ki jo nekateri vpeljujejo<sup>3</sup> kot vladarico vsega, ne biva, temveč je nekaj slučajnega, drugo pa je odvisno od na//23/še samovolje. Nujnosti se ne da pregovoriti, medtem ko je slučaj nestalen. Bilo bi boljše slediti mitu o bogovih, kot pa biti sluga heimarménē<sup>4</sup> fizikov. Kajti ono dopušča upanje na usmiljenje zaradi čaščenja bogov, le-ta pa le neizprosna nujnost. Treba pa je privzeti slučaj, ne boga, kakor verjame množica." <sup>39)</sup> "Nesreča

<sup>1</sup> iz grškega antitypía - odboj, medsebojno odbijanje atomov

<sup>2</sup> Marxova korektura; pri kopistu: "nasprotno pa poslušajmo Epikura"

<sup>3</sup> eingeführt za grško eisagoméne, namesto kopije rokopisa, kjer se je glasilo angeführt "navajajo"

<sup>4</sup> usoda, determinizem

je živeti v nujnosti, toda živeti v nujnosti ni nujnost. Vseprov-  
sod so proste poti k svobodi, mnoge, kratke, lahke. Zahvalimo se  
torej bogu, da nihče ne more biti zadržan v življenju. Ukrotiti  
samo nujnost je dopuščeno." 40)

Podobne reči govori epikurovec Vellejus o stoiški filozofiji:  
"Kaj naj mislimo o filozofiji, ki se ji zdi, kakor starim in si-  
cer nepoučenim veščam, da se vse dogaja po fatumu? ... Epikur nas  
je odrešil, postavil v svobodo." 41)/

/24/ Tako Epikur zanikuje celo disjunktivno sodbo, da mu ne  
bi bilo treba priznati nobene nujnosti. 42)

Sicer so tudi o Demokritu trdili, da je uporabil slučaj; ven-  
dar pa od obeh mest, ki se o tem nahajajo pri Simpliciju 43), eno  
napravi dvomljivo drugo, saj očitno pokaže, da Demokrit ne upo-  
rablja kategorije slučaja, temveč mu jo Simplicius pripisuje kot  
konsekvenco. Pravi namreč: o stvarjenju sveta v občem Demokrit  
ne navaja nobenega vzroka; torej se zdi, da napravi slučaj za  
vzrok. Vendar pa tu ne gre za vsebinsko določilo, temveč za for-  
mo, ki jo je Demokrit zavestno uporabil. Podobno je z Eusebijevim  
poročilom: Demokrit je napravil slučaj za vladarja občega in bo-  
žanskega, ker je trdil, da se tukaj vse dogaja preko njega, med-  
tem ko ga je odvrčal od človeškega življenja in empirične nara-  
ve, njegove oznanjevalce pa zmerjal kot nespametne. 44)/

/25/ Deloma v tem vidimo prazno izpeljevanje konsekvenc kr-  
ščanskega škofa Dionisija, deloma pa, kjer začenja obče in božan-  
sko, Demokritov pojem nujnosti preneha biti različen od slučaja.

Toliko je torej historično zanesljivo; Demokrit uporablja  
nujnost, Epikur pa slučaj; in sicer sleherni zavrže nasprotni na-  
zor s polemično razdraženostjo.

Glavna konsekvence te razlike se prikaže v načinu pojasnjeva-  
nja posameznih naravnih pojavov.

Nujnost se namreč v končni naravi prikazuje kot relativna nuj-  
nost, kot determinizem. Relativna nujnost se lahko deducira le iz  
realne možnosti, ki pravi: biva okrožje pogojev, vzrokov, razlogov  
itd., preko katerih se tista nujnost posreduje. Realna možnost je<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Marx je prečrtal izraz "tako rekoč", ki je sledil

eksplikacija relativne nujnosti in le-to najdemo uporabljeno pri Demokritu. Navajamo nekaj dokazov iz Simplicija./

/26/ Kadar nekoga žeja in pije ter ozdravi: tedaj Demokrit ne bo navedel slučaja za vzrok, temveč žejo. Kajti četudi se zdi, da je pri stvarjenju sveta uporabil slučaj: pa vendar trdi, da le-ta v posameznem ni vzrok ničesar, temveč vodi nazaj k drugim vzrokom. Tako naj bi bilo npr. kopanje vzrok za najdbo zaklada, ali rast vzrok oljke. 45)

Navdušenje in resnoba, s katero Demokrit uvede takšen način pojasnjevanja narave, pomembnost, ki jo pripisuje tendenci utemeljevanja, se naivno<sup>1</sup> doreče v izpovedi: "Rajši bi hotel najti novo etiologijo, kakor pa dosegel perzijsko kraljevsko čast." 46)

Epikur je Demokritu vnovič direktno nasproten. Slučaj je dejanskost, ki ima le vrednost možnosti. Abstraktna možnost pa je ravno antipod realne. Slednja je ograjena v ostrih mejah kakor razum; //27/ prva je brezmejna kakor fantazija. Realna možnost skuša utemeljiti nujnost in dejanskost svojega objekta; abstraktni ni treba imeti opravka z objektom, ki se pojasnjuje, temveč s subjektom, ki pojasnjuje. Predmet mora biti le možen, predstavljen. Kar je abstraktno možno, kar se da misliti, to ni v napoto mislečemu subjektu, mu ni meja, ne kamen spotike. Ali pa je ta možnost sedaj tudi dejanska, je vseeno, kajti interes se tukaj ne razprostira na predmet kot predmet.

Epikur torej v pojasnjevanju posameznih fizičnih pojavov ravna z neko brezmejno nonchalanco<sup>2</sup>. Pobljže bo to osvetlil s pismom Pitoklu, ki si ga moramo ogledati pozneje. Tukaj naj zadošča, da opozorimo na njegovo razmerje do nazorov prejšnjih fizikov. Kjer auctor De placitis philosopharum in Stobaios navajata različne poglede filozofov na substanco zvezd, //28/ velikost in obliko Sonca in podobno, se o Epikuru vedno glasi: ne zavrača nobenega izmed teh nazorov, vsi bi bili lahko pravilni, češ da se on drži možnega. 47) Saj Epikur celo polemizira proti razumsko določujočemu in prav od tod enostranskemu načinu pojasnjevanja iz realne možnosti.

<sup>1</sup> Marx prečrtal "tudi", ki je sledil

<sup>2</sup> brezbržnost, apatija, nonšalantnost

Tako pravi Seneca v svojih *Quaestiones naturales*: Epikur trdi, da vsi isti vzroki lahko so, in zraven poskuša še več drugih razlag, graja tiste, ki trdijo, da se katerikoli določen izmed njih dogodi, ker da je tvegano apodiktično presojati o tem, o čemer je treba sklepati le iz konjektur. <sup>48)</sup>

Vidi se, da ne obstaja nikakršen interes za raziskovanje realnih osnov objektov: gre zgolj za neko pomiritev pojasnjujočega subjekta. S tem, da je dopuščeno kot možno vse mogoče, kar ustreza značaju abstraktne možnosti, je očitvidno le slučaj biti preveden v slučaj mišljenja. Edino pravilo, //29/ ki ga Epikur predpisuje, "da razlaga ne sme nasprotovati čutni zaznavi", se razume samo po sebi; kajti abstraktno-možno obstoji prav v tem, da je prosto protislovja, ki ga je torej treba preprečiti <sup>49)</sup>. Končno Epikur prizna, da njegov način razlage meri le na ata-raksijo<sup>1</sup> samozavedanja, ne pa na spoznanje narave na sebi in za sebe. <sup>50)</sup>

Kako docela nasproten je torej tudi tukaj v odnosu do Demokrita, pač ne potrebuje nobene druge obravnave.

Vidimo torej, kako si oba moža korak za korakom nasprotujeta. Eden je skeptik, drugi dogmatik; eden ima čutni svet za subjektivni videz, drugi za objektivno prikazen. Tisti, ki ima čutni svet za subjektivni videz, se vrže na empirično naravoslovje in pozitivno znanje ter upodablja nemir preizkušajočega, povsod učečega se opazovanja, ki blodi v širino. Drugi, ki ima pojavnostni svet za realen, zaničuje empirijo; v njem sta utelešena mir v sebi zadovoljnega mišljenja, samostojnost, ki //30/ svoje vedenje črpa ex principio interno<sup>2</sup>. Toda protislovje se dviga še višje. Skeptik in empirik, ki ima čutno naravo za subjektivni videz, jo opazuje z vidika nujnosti ter skuša pojasniti in dojeti realno eksistenco stvari. Nasprotno pa filozof in dogmatik, ki ima prikazen za realno, povsod vidi le slučaj; in njegov način pojasnjevanja poteka prej tako, da ukine vsako objektivno realnost narave. Zdi se, da se v teh nasprotjih nahaja določena sprevrnjenost.

<sup>1</sup> nevznemirjenost

<sup>2</sup> iz notranjega načela



Komajda je še mogoče domnevati, da bi ta dva moža, ki si v vsem nasprotujeta, delila en in isti nauk. Pa vendar se zdi, da sta priklenjena drug na drugega.

Dojeti njuno razmerje v občem je naloga naslednjega razdelka.

— /

O RAZLIKI DEMOKRITSKE  
IN EPIKUREJSKE FIZIKE V POSAMEZNEM

PRVO POGlavJE:

Deklinacija atomov od ravne črte

Epikur predpostavlja trojno gibanje atomov v praznem <sup>1)</sup>. Eno je gibanje padanja v ravni črti; drugo nastane s tem, da atom odstopa od ravne črte; in tretje je postavljeno z repulzijo mno=  
gih atomov. Domneva prvega in zadnjega gibanja je Demokritu skupna z Epikurum, deklinacija atoma od ravne črte ga razlikuje od njega. <sup>2)</sup>

Ob tem deklinacijskem<sup>1</sup> gibanju so se dosti za//32/bavali. Predvsem je Ciceron neizčrpen, kadar se loteva te teme. Tako se med drugim pri njem glasi: "Epikur trdi, da naj bi atome njihova teža gnala navzdol v ravni črti; to gibanje naj bi bilo naravno gibanje teles. Tedaj pa je bodlo v oči, da če bi vse gnalo od zgoraj navzdol, nikoli nek atom ne bi mogel zadeti drugega. Mož se je zato zatekel k laži. Dejal je, da se atom čisto malo odkloni, kar pa je povsem nemogoče. Odtod bi nastale kompleksije, kopulacije in adhezitacije atomov med seboj, iz teh pa svet in vsi deli sveta ter vse, kar je v njem. Poleg tega, da je celotna ta stvar otroško namišljena, niti ne doseže, kar hoče." <sup>3)</sup> Drugačen zasuk najdemo pri Ciceronu v 1. knjigi spisa "O naravi bogov": "Ko pa je Epikur uvidel, da nič ne bi bilo v naši moči, če bi atome njihova lastna teža gnala navzdol, ker je njihovo gibanje //33/ določeno in nujno, je iznašel sredstvo, da bi se izognil nujnosti, kar je Demokritu ušlo. Pravi, da se atom, čeprav ga teža in težnost ženeta od zgoraj navzdol, čisto malo izogiba. Bolj sramotno je, da to trdi, kot da ne zna braniti tega, kar hoče." <sup>4)</sup>

<sup>1</sup> Marxova korektura; kopist je napisal: "ob tem zadnjem gibanju"

Podobno sodi Pierre Bayle: "Avant lui (c.-à-d. Epicure) on n'avait admis dans les atomes que le mouvement de pesement et celui de réflexion. Épicure supposa, que même au milieu du vide les atomes déclinaient un peu de ligne droite; et de là venait la liberté, disait-il ... Remarquez en passant, que ce ne fut /pas/ le seul motif, qui le porta à inventer ce mouvement de déclinaison; il le fit servir aussi à expliquer la rencontre des atomes, car il vit bien, qu'en supposant, qu'ils se mouvaient avec une égale vitesse par des lignes droites, qui tendaient toutes de haut en bas, il ne ferait jamais entendre, qu'ils eussent pu se rencontrer, et qu'aussi la production du monde/ /34/ aurait été impossible. Il fallut donc, qu'ils s'écartaient de la ligne droite." 5)1

Zaenkrat puščam prepričljivost teh refleksij ob strani. To-liko bo vsakdo mimogrede lahko opazil, da je Schaubach, najno-vejši kritik Epikura, Cicerona napačno razumel, ko pravi: "Zaradi težnosti bi vse atome gnalo navzdol, torej po fizičnih zakonih paralelno, toda z medsebojnim odbijanjem bi dobili drugačno gi-banje<sup>2</sup>, po Ciceronu (De nat. deor. I, 25) iz slučajnih vzrokov neko poševno gibanje, in sicer od večnosti." 6) Ciceron najprej v navedenem mestu ne naredi odbijanja za osnovo poševne usmerit-ve, temveč prej poševno usmeritev za osnovo odbijanja. Drugič ne govori o slučajnih vzrokih, temveč nasprotno graja, da vzroki sploh niso navedeni, kakor bi tedaj bilo na sebi in po sebi pro-tislovno privzeti kot osnovo // 35/ prečne usmeritve hkrati od-bijanje in kljub temu slučajne vzroke. Tedaj bi bil lahko govor kvečjemu še o slučajnih vzrokih odbijanja, ne pa o prečni smeri.

<sup>1</sup> "Pred njim (pred Epikuro) so v atomih dopustili samo gibanje težnosti in gibanje refleksije (odbojnosti), Epikur je predpostavi-l, da celo sredi praznega atomi nekoliko odklanjajo od ravne črte; in od tod bi prišla svoboda, je rekel ... Mimogrede pripom-nimo, da to ni bil edini motiv, ki ga je pripeljal k temu, da je izumil to gibanje odklanjanja; le-to mu je služilo tudi za razla-go srečanja atomov, saj je dobro vedel, da bi ob predpostavki, ko bi se gibali z enako hitrostjo po ravnih črtah, ki bi bile us-merjene od zgoraj navzdol, nikoli ne mogel dati razumeti, da so se mogli srečati, ter da bi bila tudi produkcija sveta //34/ nemo-goča. Potrebno je bilo torej, da so se odklanjali od ravne črte."

<sup>2</sup> "Bewegung"; pri Schaubachu: Richtung (smer)

Drugače pa je neka posebnost v Ciceronovih in Baylovih refleksijah preveč očitvidna, da je ne bi takoj podčrtali. Epikuru namreč podtikata nagibe, ki drug drugega medsebojno ukinjajo. Enkrat naj bi Epikur privzel deklinacijo atomov, da bi pojasnil repulzijo, drugikrat, da bi razložil svobodo. Če pa se atomi ne srečajo brez deklinacije: tedaj je deklinacija odvečna za utemeljitev svobode; saj se, kakor sprevidimo iz Lukrecija<sup>7)</sup>, z determinističnim in nasilnim srečevanjem atomov začenja šele nasprotje svobode. Če pa se atomi srečujejo brez deklinacije, tedaj je deklinacija odvečna za utemeljitev repulzije. To protislovje nastane, pravim, kadar so razlogi za deklinacijo atomov od preme črte pojmovani tako zunanje in nekoherentno, kakor se to zgodi s Ciceronom in Baylom. //36/ Globlji prikaz bomo našli pri Lukreciju, ki je izmed vseh antičnih avtorjev sploh edino zapopadel epikurejsko fiziko.

Zdaj se obrnem k obravnavanju same deklinacije.

Kakor je točka ukinjena v črti: tako je vsako padajoče telo ukinjeno v ravni črti, ki jo opisuje. Tukaj sploh ne gre za<sup>1</sup> njegovo specifično kvaliteto. Pri padanju jabolko enako dobro opiše navpično črto kakor kos železa. Vsako telo, kolikor je zajeto v gibanje padanja, ni torej nič drugega kakor gibajoča se točka in sicer je neka nesamostojna točka, ki v določenem gibanju - v ravni črti, ki jo opisuje - opusti svojo posameznost. Aristoteles od tod po pravici pripomni proti pitagorejcem: "Pravite, da je gibanje črte ploskev, gibanje točke črta, torej bodo tudi gibanja / /37/ monad črte."<sup>8)</sup> Iz tega bi bila torej konsekvence tako pri monadah kakor atomih, ker so v stalnem gibanju<sup>9)</sup>, da niti monada niti atom ne obstajata, temveč pravzaprav propadeta v ravni črti; saj trdnost atoma sploh še ne obstaja, kolikor je atom pojmovan le kot padajoč v ravni črti. Zaenkrat, ko je prazno predstavljeno kot prostorska praznina, je atom neposredna negacija abstraktnega prostora; torej prostorska točka. Solidnost, intenzivnost, ki se uveljavlja proti drugo-poleg-drugega<sup>2</sup> prostora v

<sup>1</sup> kömmt es ... an

<sup>2</sup> Ausser-ein-ander

sebi, se lahko pridruži le preko principa, ki prostor negira v njegovi celotni sferi, kakor je to v dejanski naravi čas. Če pa celo v to ne bi hoteli privoliti, je poleg tega atom, kolikor je njegovo gibanje ravna črta, lepo določen s prostorom, predpisano mu je relativno bivanje, njegova eksistenca pa je čisto materialna. Videli pa smo, da je //38/ en moment v pojmu atoma to, da je čista forma, negacija vsakršne relativnosti, vsakršnega odnosa do drugačnega bivanja. Hkrati pa smo opazili, da si Epikur objektivira oba ta momenta, ki si sicer nasprotujeta, ki pa se nahajata v pojmu atoma.

Kako pa more zdaj Epikur udejanjiti čisto formalno določilo atoma, pojem čiste posameznosti, ki negira sleherno preko drugega določeno bivanje?

Ker se giblje v polju neposredne biti, zato so vsa določila neposredna. Torej so si nasproti postavljena določila nasprotna kot neposredne dejanskosti.

Toda tista relativna eksistenca, ki stopi nasproti atomu, bivanje, ki ga mora negirati, je ravna črta. Neposredna negacija tega bivanja je neko drugačno bivanje, torej ono samo prostorsko predstavljeno, deklinacija od ravne črte./

/39/ Atomi so popolnoma samostojna telesa, ali boljše, telo, mišljeno v absolutni samostojnosti, kakor nebesno telo. Od tod se tudi kakor ta, ne gibljejo v ravni črti, temveč v poševnih smereh. Gibanje padanja je gibanje nesamostojnosti.

Če torej Epikur v gibanju atoma po ravni črti prikaže njegovo materialnost, tedaj je v deklinaciji od ravne črte realiziral njegovo formalno določilo; in ta nasprotna določila so predstavljena kot neposredno nasprotna gibanja.

Lukrecij od tod po pravici trdi, da deklinacija prebije fati foedera <sup>10)</sup> <sup>1</sup>; in kakor to takoj aplicira na zavest, <sup>11)</sup> tako se o atomu lahko reče, da je deklinacija tisto nekaj v njegovih prsah, kar more bojevito nasprotovati ter se upirati.

Ko pa Ciceron Epikuru očita: "Dosegel ni niti tega, zaradi česar si je to //40/ izmislil; kajti če bi deklinirali vsi atomi:

<sup>1</sup> odloke usode; zakone usode

tedaj se nikoli ne bi nekateri povezovali, ali pa bi se nekateri ogibali, druge pa bi njihovo gibanje gnalo naravnost naprej. Moral bi torej atomom vnaprej odkazati določene naloge, kateri naj se gibljejo naravnost in kateri poševno" <sup>12)</sup>, tedaj ima ta očitek svojo upravičenost v tem, da sta oba momenta, ki se nahajata v pojmu atoma, predstavljena kot neposredno različni gibanji, torej bi morala pripadati tudi različnim individuum; - nekonsekventnost, ki pa je konsekventna, kajti sfera atoma je neposrednost.

Epikur prav dobro čuti protislovje, ki leži v tem. Zato skuša deklinacijo upodobiti kolikor je mogoče nečutno. Deklinacija ni

Nec regione loci certa, nec tempore certo, <sup>13)</sup>  
dogaja se v kar se da najmanjšem prostoru. <sup>14)</sup>

Dalje Ciceron <sup>15)</sup> in po //41/ Plutarhu več antičnih avtorjev <sup>16)</sup> graja to, češ da se deklinacija atoma dogaja brez vzroka; in kaj sramotnejšega, pravi Ciceron, se nekemu fiziku ne more pripetiti. <sup>17)</sup> Vendar pa bi, prvič, fizični vzrok, kakor ga hoče Ciceron, deklinacijo atoma vrnil nazaj v red determinizma, iz katerega bi ravno morala dvigniti. Tedaj pa atom sploh še ni dovršen, preden ni postavljen v določilo deklinacije. Vprašati po vzroku tega določila torej pomeni vpraševati po vzroku, ki je atom napravil za princip, - vprašanje, ki je očitno nesmiselno za ti-stega, ki mu je atom vzrok vsega, torej sam brez vzroka.

Če končno Bayle <sup>18)</sup>, oprt na avtoriteto Avguščina <sup>19)</sup>, po katerem je Demokrit atomom pripisal duhovni princip, - avtoriteto, ki pa je sicer ob nasprotju do Aristotela in drugih antičnih avtorjev docela nepomembna - očita Epikuru, da si je namesto tega duhovnega principa izmislil deklinacijo: tedaj bi bila v na//42/sprotnem primeru z dušo atoma dobljena zgolj beseda, medtem ko je z deklinacijo upodobljena dejanska duša atoma, pojem abstraktne posameznosti.

<sup>1</sup> določena niti z mestom v prostoru, niti časovno

Preden pogledamo konsekvence deklinacije atoma od ravne črte, je treba izpostaviti še nek skrajno pomemben, doslej docela prezrt moment.

Deklinacija atoma od ravne črte ni namreč nobeno posebno določilo, ki bi v epikurejski fiziki slučajno nastopalo. Zakon, ki ga izraža, poteka namreč skozi celotno epikurejsko filozofijo, vsekakor pa tako, kakor se samo po sebi razume, da je določenost njegovega prikazovanja odvisna od področja, v katerem je uporabljen.

Abstraktna posameznost namreč more svoj pojem, svoje formalno določilo, čisto zasebstvo, neodvisnost od neposrednega bivanja, ukinjenost vsakršne relativnosti, uveljaviti le tako, da abstrahira od bivanja, ki ji stopa nasproti; kajti da bi ga resničnostno premagala, bi ga morala idea//43/lizirati, kar zmore samo občost.

Kakor se torej atom osvobodi svoje relativne eksistence, ravne črte, s tem da abstrahira od nje, se odmakne od nje; tako se celotna epikurejska filozofija izogne omejujočemu bivanju vsepovsod tam, kjer je treba pojem abstraktne posameznosti, samostojnost in zanikanje vsakršnega odnosa do drugega predstaviti v njevovi eksistenci.

Tako je smoter delovanja abstrahiranje, odmikanje od bolečine in zmede, ataraksija. <sup>20)</sup> Tako je dobro beg pred slabim <sup>21)</sup>, tako je užitek umikanje od bolečine <sup>22)</sup>. Končno, kjer se abstraktna posameznost prikazuje v najvišji svobodi samostojnosti, v svoji totalnosti, tam je na konsekventen način vse bivanje tisto bivanje, ki se mu izmikamo; od tod pa se bogovi umaknejo svetu in se ne brigajo zanj ter prebivajo izven njega <sup>23)</sup>.

Zasramovali so te Epikurove bogove, ki podobni ljudem stanujejo v intermundijih dejanskega sveta, nimajo telesa temveč kvazitelo, ne krvi, //44/ temveč kvazi-kri <sup>24)</sup> ter vztrajajoč v blaženem miru ne uslišijo nobene prošnje, nebrižni za nas in svet ter so čaščeni zaradi lepote, svojega veličanstva in svoje odličnejše narave, ne zaradi dobička.

Pa vendar ti bogovi niso Epikurova izmišljenina. So obstajali. To so plastični bogovi grške umetnosti. Ciceron, Rimljan, jih po pravici persiflira, <sup>25)</sup> toda Plutarh, Grk, je pozabil celoten grški nazor, kadar meni, da strah in praznoverje ukinjata ta nauk o bogovih, ki ne daje veselja in naklonjenosti bogov, temveč nam do njih ponuja tisto razmerje, ki ga imamo do hirkanskih rib, od katerih ne pričakujemo niti škode niti koristi. <sup>26)</sup> Teoretični mir je glavni moment karakterja grških bogov, kakor pravi tudi Aristoteles: "Kar je najboljše, ne potrebuje nobenega dejanja, saj je samo smoter." <sup>27)</sup>

Sedaj obravnavamo konsekvenco, ki neposredno izhaja iz deklinacije atoma. V njej je izraženo to, da atom //45/ negira vsakršno gibanje in odnos, v katerem ga neki drugi določa kot posebno bivanje. To je upodobljeno tako, da atom abstrahira od bivanja, ki mu stopa nasproti ter se prav temu odteguje. Kar pa je v tem vsebovano, njegova negacija vsakršnega odnosa do drugega, mora biti udejanjeno, pozitivno postavljeno. To se lahko dogaja le s tem, da bivanje, na katerega se nanaša, ni nič drugega kakor on sam, torej ravno tako en atom, ko pa je on sam neposredno določen, mnogi atomi. Tako je repulzija mnogih atomov nujno udejanjanje lex atomi<sup>1</sup>, kakor Lukrecij imenuje deklinacijo. Ker pa je tukaj vsako določilo postavljeno kot posebno bivanje: zato se kot tretje gibanje prejšnjim pridruži repulzija. Po pravici pravi Lukrecij, če atomi ne bi deklinirali, ne bi nastali niti njihovi odboji niti njihova srečanja in svet ne bi bil nikoli ustvarjen <sup>28)</sup> Kajti atomi so sami sebi svoj edini objekt, lahko se nanašajo le na sebe, torej prostorsko izraženo, srečajo se s tem, //46/ da je negirana sleherna njihova eksistenca, v kateri bi se nanašali na drugo; in ta relativna eksistenca je, kakor smo videli, njihovo prvotno gibanje, gibanje padanja v ravni črti. Torej se srečujejo šele zaradi deklinacije od nje. Ne gre za zgolj materialno razdrobitev. <sup>29)</sup>

<sup>1</sup>  
zakon atoma



In v resnici: neposredno bivajoča posameznost je po svojem pojmu udejanjena šele, kolikor se nanaša na nekaj drugega, ki je ona sama, četudi drugo stopa v obliki neposredne eksistence. Tako človek neha biti naravni proizvod šele, kadar drugo, na kar se nanaša ni različna eksistenca, temveč je ravno posamezni človek, četudi še ne duh. Da pa bi človek postal svoj edini dejanski objekt, zato je moral v sebi zlomiti svoje relativno bivanje, moč želje in gole narave. Repulzija je prva oblika samozavedanja; od tod ustreza samozavedanju, ki se dojema kot neposredno //47/-bivajoče, abstraktno-posamezno.

V repulziji je torej udejanjen pojem atoma, po katerem je abstraktna forma, toda nič manj njeno nasprotje, po čemer je abstraktna materija; kajti to, na kar se nanaša, so sicer atomi, toda drugi atomi. Če pa se do sebe samega nanašam kot do nečesa neposredno drugega, tedaj je moje obnašanje materialno. To je najvišja zunanost, ki se more misliti. V odbojnosti atomov sta torej sintetično združena njihova materialnost, ki je bila postavljena v padanju po ravni črti, ter njihovo določilo forme, ki je bila ponirana v deklinaciji.

V nasprotju z Epikurom Demokrit napravi za nasilno gibanje, za dejanje slepe nujnosti, kar je bilo onemu udejanjenje pojma atoma. Že zgoraj smo slišali, da kot substanco navaja vrtinec (díñē), ki nastaja iz repeliranja in medsebojnega zadevanja atomov. V repulziji torej dojame samó materialno stran, razdrobljenost, spreminjanje, ne pa idejno, po kateri se v odbijanju negira vsakršen odnos do drugega, gibanje pa //48/ je postavljeno kot samodoločanje. Iz tega se jasno vidi to, da si docela čutno zamislja, da prazen prostor deli eno in isto telo na mnogo, kakor zlato, ki je zlomljeno na kose. <sup>30)</sup> Tedaj pa eno komajda dojame kot pojem atoma.

Aristoteles upravičeno polemizira proti njemu: "Zaradi tega bi bilo Levkipu in Demokritu, ki trdita, da so se prva telesa vedno gibala v praznem in neskončnem, tudi treba reči, katere vrste je gibanje in katero je njihovi naravi adekvatno gibanje. Kajti če je vsak izmed elementov giban nasilno s strani drugega: tedaj

je vendar nujno, da ima vsak tudi naravno gibanje, izven katerega je nasilno gibanje; to prvo gibanje pa ne sme biti nasilno, temveč naravno. Sicer se dogodi progres v neskončnost." 31.)

Epikurejska deklinacija atoma je torej spremenila celotno notranjo konstrukcijo kraljestva atomov, tako da je z njo uveljavljeno določilo forme ter udejanjeno protislovje, ki se nahaja v pojmu atoma. //49/ Epikur je torej najprej, četudi v čutni podobi, dojel bistvo dvojnosti, medtem ko je Demokrit poznal le njeno materialno eksistenco.

Od tod tudi odkrivamo, da Epikur uporablja tudi konkretnije<sup>1</sup> forme odbojnosti; v političnem je to pogodba<sup>32)</sup>, v socialnem prijateljstvo, ki ga slavi kot najvišje<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Marxova korektura; pri kopistu se je glasilo: "višje in bolj konkretne"

<sup>2</sup> ta zadnji odstavek je Marx dodal eksemplarju kopista

RAZLIKA DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE  
FILOZOFIJE NARAVE V SPLOŠNEM

II. Sodba o razmerju demokritske  
in epikurejske fizike.

1) Diogenes Laertios X, 4... Ampak tudi učenci stoika Posidonijsa, pa Nikolaos in Sotion ... Demokritov nauk o atomih in Aristipovega o užitku /hédoné/ Epikur razlaga kot svojega lastnega.

2) Ciceron, De natura deorum<sup>1</sup>, 1, 26/,73/ Kaj je v Epikurovi fiziki, kar ni od Demokrita? Kajti četudi je nekatere stvari spremenil - ... vendar večjidel trdi iste stvari.

3) Isti, De finibus bonorum et malorum<sup>2</sup>, 1,6/,17/. Na ta način popači tisto, kar spreminja; čemur sledi, je vse Demokritovo.

Isto, 17, 18. V fiziki, s katero se najbolj ponaša, je najprej popoln tujec. Navezuje na Demokrita, prav malo menjajoč, ampak tako, da se mi zdi, da to kar hoče popraviti, poslabša ... medtem ko o tistih stvareh, kjer sledi Demokritu, praviloma ne dela napak./

/2/ 4) Plutarh, Adversus Colotem<sup>3</sup> (izd. Xylander), 1108 /e/. Leonteus ... trdi, da Epikur ceni Demokrita, ker se je prvi oprijel pravnega spoznanja /gnósis/ .... ker je najprej naletel na principe /archai/ v zvezi z naravo. Prim. isto, str. 1111 /b/.

5) (Isti), De placitis philosophorum<sup>4</sup>, 5. zv. str. 235, Tauchnitzova izdaja, /= Aetios I,3,18/: Epikur, Neoklov sin, Atenec, filozofira na osnovi Demokrita.

<sup>1</sup> O naravi bogov

<sup>2</sup> O mejah dobrega in zlega

<sup>3</sup> Proti Kolotesu

<sup>4</sup> O nazorih filozofov

6) Isti, Adversus Colotem, str. 1111-1112, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120.

7) Clemens Alexandrinus, Stromatum<sup>1</sup>, VI, 629. Kölnska izdaja /=VI,2,27,4/. Ampak tudi Epikuros je vodilne nauke pograbil od Demokrita.

8) Isti, str. 295 /= I,11,50,5-6/. Glejte torej, da vas kdo ne zapelje s filozofijo v prazno prevaro na osnovi človeškega izročila ter elementov /stoichefa/ sveta, ne pa po Kristusu. Vendar ne zametuje vse filozofije, temveč Epikurovo - katero je Pavel tudi omenil v Apostolskih delih, ki ukinja previdnost, ter tisto, če je še katera druga takšna, ki uveljavlja elemente sveta, ne da bi nad nje postavila proizvajalni vzrok /poiētikhē aitía/ niti si ni zamislila ustvarjalca /dēmiourgós/.

9) Sextus Empiricus: Adversus mathematicos<sup>2</sup> (Ženevska izdaja), str. 54 /= 1.273/. //3/ Izkazalo se je, da je Epikur najmogočnejše nauke naropal pri pesnikih; tako je namreč določilo velikosti užitkov, da je namreč izključitev vsega bolečega, kakor je očitno, vzel iz nekega verza:

"Kadar utešim v sebi željo do jedi in pijače" /Il. I, 469/.

Določilo, da smrt ni nič za nas v odnosu do nas, mu je odkril Epiharmos, ki je govoril: "Umreti ali biti mrtev, vseeno mi je" /DK 23 B 11/.

Na enak način je tudi misel, da mrtva telesa ne čutijo, ukradel od Homerja, ki pripoveduje:

"gluho, saj vendar zemljo trpinči, srdeč se" /Il. XXIV, 54/.

10) Leibnizovo pismo G. Des Maizeaux-u, z nekaj pojasnili o razlagi itd. /v: Opera omnia/, str. 66 in 67, II. zv., izd. Dutens.

11) Plutarh, Adversus Colotem, str. 1111 /AB/. Torej je Demokrita treba obdolžiti, ne da soglaša z nasledki načel, temveč da privzema principe, ki imajo takšne posledice. Če pa je zanikanje takšno, ali tedaj (Epikur) ne priznava, da dela nekaj, kar je že navajen? Saj namreč ukinjajoč previdnost trdi, da ohranja pobožnost; in da čeravno izbirajoč prijateljstvo zaradi užitka, ven-

<sup>1</sup> Preproge

<sup>2</sup> Proti matematikom

dar hoče za prijatelje prevzeti nase največje bolečine; da čeravno določa veselje kot neskončno /ápeiron/, ne ukinja zgoraj in spodaj.

---

/4/ III. Težave glede identitete demokritske  
in epikurejske filozofije narave

1) Aristoteles, *De anima*<sup>1</sup> I, s. 8 (Trendelenburgova izdaja) /= 404 a 27-29/. Le-ta (se pravi Demokritos) pa enostavno določa kot isto dušo in um; resnično je namreč, kar se kaže." /DK 68 A 101/.

2) Isti, *Metaphysica*<sup>2</sup> /III ali/ IV, 5 /= 1009 B 11-18/. Zato vsaj Demokritos pravi, da ali nič ni resnično ali pa nam je prikrito. Sploh pa, ker ima zaznavanje za razum /phrónēsis/, zaznavanje pa je spreminjanje, zato trdi, da je prikazovanje na osnovi zaznavanja po nujnosti resnično. Na tej osnovi sta namreč takšnim nazorom postala zavezana Empedokles in Demokritos ter takorekoč vsi drugi.

Sicer pa je na tem mestu same Metafizike izrečeno protislovje.<sup>3</sup>

3) Diogenes Laertios, IX, 72. Pri vsem tem pa so po njih skeptiki tudi Ksenofanes in Zenon Eleat ter Demokritos. Demokritos ... pa spet: "Z razlogom pa ničesar ne vemo; resnica je namreč v globini" /DK 86 B 117; Sovrè, fr. 66/.

4) Prim. Ritter, *Zgodovina antične filozofije* 1. zv., str. 579 (Nova izboljšana izdaja 1836, 619 str.)/

/5/ 5) Diogenes Laertios, IX, /43-/ 44. Njemu (se pravi Demokritu) pa se zdi takole: načela celot so atomi /átomoi/ in prazno /kenón/; vse drugo se ocenjuje, domneva.

---

<sup>1</sup> O duši

<sup>2</sup> Metafizika

<sup>3</sup> v nemškem jeziku

6) Isti, isto, 72. Demokrit pa /je skeptik/, ker je zavr= gel kvalitete, saj trdi: "po zakonu toplo, po zakonu hladno, po bitnosti pa atomi in prazno" /DK 68 B 117/.

7) Simplicius, v "Scholia in Aristotelem"<sup>1</sup> (zbral Brandis) s. 488 /= CAG VII, s. 295 12-14; prim. DK 68 A 37; Sovrè, fr. 3/. ... vendar pa iz njih /namreč iz atomov/ ne pusti (se pravi De= mokritos) nastati nikakršne v resnici enotne narave /phýsis/; kajti bilo bi povsem nespametno misliti, da bi dve ali več re= či mogli postati kdaj nekaj enotnega /hén/.

Isti, isto, s. 514 /= CAG VII, 609. 22. 23-24; DK 67 A 15/. Zaradi tega /zaradi nedeljivosti prateles/ pa sta trdila (nam= reč Levkipos in Demokritos), da niti iz enote ne nastaja množstvo ... niti iz množstva resnična zvezna enota, temveč je videti, da sleherna enota nastaja s prepletom /symploké/ atomov.

8) Plutarh, Adversus Colotem, 1111 /a/ /DK 68 A 57; ni v Sovretu/. ... ki jih je on sam (se pravi Demokritos) nazival ne= deljive oblike /átomoi idéai/.

9) Prim. Aristotela, na prej navedenem mestu.

10) Diogenes Laertios, X, 121. Razlagal bo (namreč modri) načelne nauke /dógmata/, ne pa dvome /aporía/.

11) Plutarh, Adversus Colotem, s. 1117 /f/. Eden izmed Epi= kurovih naukov je namreč, da nihče razen modreca ni o ničemer ne= pregovorljivo prepričan.

12) Ciceron, De natura deorum, 1, 27/, 70/. Rekel je (nam= reč Epikuros), da so vsa čutila glasniki /nuntii/ resničnega.

Prim. Isti, De finibus bonorum et malorum, I, 7/, 22./ /6/ (Plutarh), De placitis philosophorum, IV, s. 283 /= Aetios IV, 9.5.; Us. fr. 248/. Po Epikuru sta vsaka zaznava un vsaka pred= stava /phantasia/ resnični.

13) Diogenes Laertios, X. 31. V Kanonu zato Epikur trdi, da so merila /kritéria/ resnice zaznave ter predstave in čustva /páthē/; ... Niti ne obstaja nekaj, kar bi jih moglo ovreči. 32. Niti namreč istovrstna zaznava istovrstno zaradi ekvivalentnosti;

<sup>1</sup> Sholije k Aristotelu

niti neistovrstna neistovrstno. Saj ne razločujeta istih stvari. Niti druga drugo; saj smo pozorni na vse. Pa celo misel /lógos/ ne: vsaka misel je namreč odvisna od zaznav.

14) Plutarh, Adversus Colotem, na nav. mestu llllo /e/ - llll /b/. Kajti Demokritov stavek, da je barva po zakonu, ter po zakonu sladko in po zakonu /vsako/ spajanje, /dejansko pa prazno ter atomi/ /prim. DK 68 B 125; Sovrè, fr. 67/, trdi /namreč Koteles/, /je v protislovju/ z zaznavami ... Nasproti temu dokazovanju sicer nimam nobenega ugovora, lahko pa rečem, da je vse to tako neoddvojljivo od Epikurovih naukov, kakor po njihovem lastnem nazoru oblika /shéma/ in teža od atomov. Kaj pravzaprav trdi Demokrit? Obstaja neskončna množica bitnosti, ki so tako nedeljive kakot tudi raznovrstne, poleg tega pa brez lastnosti in nespremenljive, ki se raztrosene premikajo v praznem; kadar pa se približajo druga drugi, ali srečajo ali prepletajo, se / /7/ izmed zbranega nekaj prikazuje kot ogenj, drugo kot voda, nekaj kot bilka, drugo kot človek; vse pa je on sam nazival nedeljive oblike in nič drugega; saj namreč iz nebivajočega ni možno postajanje; iz teh /namreč bivajočega/ pa pač ne bi moglo nič nastati, ker atomi zaradi trdnosti niti ne prestajajo sprememb niti se ne spreminjajo, od tod pa ne ... nastopa ... niti barva iz neobarvanega niti narava ali duša iz nečesa brez lastnosti ... Torej je Demokrita treba obdolžiti, ne da soglaša z nasledki načel, temveč da privzema principe, ki imajo takšne nasledke. Epikur trdi, da predpostavlja ista načela, ne trdi pa, da je po zakonu barva ter po zakonu druge kvalitete.

15) Cicero, De finibus bonorum et malorum, I, 6 /,2o/ /= DK 68 A 87/. Demokritu, vsekakor izobraženemu človeku ter verziranemu v geometriji, se sonce zdi veliko; njemu /se pravi Epikuru/ morda dva čevlja široko: meni namreč, da je tolikšno, kolikršno se prikazuje. Prim. /Plutarh/, De placitis philosophorum II p. 265 /= Aetios II, 21, 5/.

16) Diogenes Laertios IX, 37. Kajti v celoti je bil (se pravi Demokrit) seznanjen s fiziko in etiko pa tudi z matematiko ter splošno izobrazbo /enkyklíous lógous/, pa tudi z umetnostmi.

17) Prim. Diogenes Laertios, /IX,/ 46 /-49/.

18) Eusebius, Preparatio evangelica<sup>1</sup> X, s. 472 /= X, 4, 23-24; DK 68 B 299/. Poleg tega //8/ s ponosom (se pravi Demokritos) nekje pravi o samem sebi: "Jaz pa sem izmed ljudi svojega časa prepotoval največji del zemlje, raziskujoč najbolj oddaljene kraje, videl največ podnebij in dežel ter prisluhnil največ izobraženim ljudem; poleg tega pa me še zlasti v sestavi daljic pri dokazovanju ni presegel nihče niti tako imenovani arsepedonapti<sup>2</sup> iz Egipta, pri katerih sem bil nazadnje v gosteh pri osemdesetih letih." Dospel je namreč tudi tako v Babilon kakor v Perzijo ter v Egipt, kjer se je učil pri Egipčanih ter svečeniških.

19) Diogenes Laertios X, 35. Demetrios v "Ljudih z enakimi imeni" ter Antistenes v "Zaporedju filozofov" trdita, da je (namreč Demokritos) odpotoval tudi v Egipt k njihovim svečeniškim, da bi se naučil geometrije, ter h kaldejcem v Perzijo in se obrnil k Rdečemu morju. Nekateri trdijo, da se je družil z gimnosofisti v Indiji ter da je prišel v Etiopijo.

20) Ciceron, Tusculanum Quaestionum<sup>3</sup> V, 39 /, 114/. Potem, ko so Demokritu odpovedale oči, ... In ta človek je sodil, da pogled oči celo preperečuje ostrino duha, in medtem ko drugi često niso videli tega, kar je pred nogami //9/, je Demokrit prepotoval neskončnost, ne da bi se ustavil na katerikoli skrajnosti.

Isti, De finibus bonorum et malorum V, 27, /, 87/. Demokrit ... o katerem ... pravijo, da si je vzel oči, vsekakor zato, da bi bil duh čimmanj odvrnjen od razmišljanja.

<sup>1</sup> Priprava na evangelij

<sup>2</sup> Demokritov tekst se resda glasi "arsipedonapti" od gr. harpedonaptai, tisti, ki vežejo vrstico. To so bili egipčanski zemljemerji, ki so za svoje delo rabili vrvice različnih dolžin. Njim, praviloma svečeniškim, se pripisuje empirično odkritje nekaterih posebnih primerov Pitagorevega izreka.

<sup>3</sup> Razgovori v Tuskulu



21) Lucius Annaeus Seneca, Dela II, Ad Lucilium epistolae<sup>1</sup>, 8. pismo /7./, s. 24. /Amsterdamska izdaja 1672/. Še vedno listamo Epikura ...: "Treba je biti suženj filozofije, če naj ti bo dosegljiva resnična svoboda. Kdor se ji je podvrigel in predal, svobode ne odlaga iz dneva v dan; na mestu je spreobrnjen in osvobojen. Prav to namreč, služiti filozofiji, je svoboda."

22) Diogenes Laertios, X, 122. Naj niti nekdo, ker je mlad, ne okleva filozofirati, niti naj se ne, ko postane starec, ne utruji filozofirati; glede na to, kar tvori zdravje duše, namreč nihče ni niti nezrel niti prestar. Kdor pa pravi, da ali še ni napočil čas filozofije ali pa da je čas zanjo prešel, je podoben tistemu, ki pravi, da za srečnost ali še ni napočil čas ali pa da ga ni več. Na ta način je tako staremu kakor mlademu človeku treba filozofirati; enemu, da se ob staranju pomlajuje z dobrimi nami na osnovi darežljivosti preteklega; drugemu pa, da bi bil mlad in hkrati star zaradi neustrašnosti do prihodnjega. Prim. Clemens Alexandrinus, IV, s. 501 /= IV, 8, 69, 2-4./

/10/ 23) Sextus Empiricus, Adversus mathematicos, s. 1 /= I, 1/. Zdi se, da je ugovor nasproti privržencem znanosti spostavljen skupno s strani Epikura in njegovih učencev ter Pironovih naslednikov, ni pa razložen na osnovi tiste naravnosti; temveč s strani epikurejcev zato, češ da znanosti nič ne prispevajo k dovršitvi modrosti.

24) Isti, s. 11 /2 1, 49/. Mednje je treba uvrstiti tudi Epikura, četudi se zdi, da je zelo sovražen do pozitivnih znanosti.

Isti, s. 154 /= 1.272/. ... tožnike gramatike, Pirona in Epikura ...

Prim. Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit<sup>2</sup>, s. 1049 /d-e/.

25) Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 21 /, 72/. Potemtakem ni Epikur neizobražen, temveč so nepoučeni tisti, ki sodijo, da se je treba prav do starosti učiti tistega, kar je sramotno, če se otroci niso naučili.

<sup>1</sup> Pisma Luciliju

<sup>2</sup> Dokaz, da po Epikuru ni mogoče srečno živeti

26) Diogenes Laertios, X, 13. Zanj (se pravi za Epikura) Apolodoros v Kroniki trdi, da je poslušal Lisifana ter Praksifana; on sam pa v pismu Evridiku to zanika, češ da je /učenec/ samega sebe.

Ciceron, De natura deorum, I, 26 /, 72/. Ko se je namreč hvalil, da ni imel nobenega učitelja, kar bi lahko verjel, četudi tega ne bi javno razglašal./

/11/ 27) Seneca, Ad Lucilium epistolae, 52 /3/, s. /176-/ 177: Nekateri, trdi Epikur, si prizadevajo za resnico brez vsakršne pomoči; sredi njih si je sam sebi utrl pot. Nato hvali tiste, v katerih je deloval lastni nagon (impetus), ki so se sami privedli naprej. Nekateri potrebujejo tuj vpliv; ne bi napredovali, če ne bi nihče šel spredaj, dobro pa bi sledili. Trdil je, da spada mednje Metrodoros. Izreden je tudi takšen um, toda druge vrste.

28) Diogenes Laertios, X, 10. In četudi do tedaj Grčijo pestile najhujše ure, je prebival v isti deželi, dvakrat ali tudi trikrat pa je potoval skozi kraje v Joniji k prijateljem, ki so prav tako od vsepovsod prihajali k njemu, ter živel skupaj z njimi v vrtu /kêpos/, kakor trdi tudi Apolodoros; vrt je tudi kupil za osemdeset min.

29) Isti, X, 15. ... V zvezi s tem Hermippos tudi pravi, da je vstopil v bakreno kad, v kateri je bila natočena topla voda, zaprosil za nemešano vino ter ga popil. 16. Potem ko je prijateljem naročil, naj ohranijo v spominu njegove nauke, je umrl.

30) Ciceron, De Fato<sup>1</sup>, 10 /, 22, 23/. Epikur sodi, ... da se je mogoče izogniti nujnosti usode /fati necessitatem/; ... Demokrit je rajši sprejel, da se vse dogaja po nujnosti./

/12/ Ciceron De natura deorum, I, 25 /, 69/. Odkril je, kako bi ubežal nujnosti, kar je očitvidno Demokritu ostalo neopaženo.

Eusebius, Praeparatio evangelica, I, s. 23 ss. /= I, 8, 7 = Pseudoplutarchus, Stromateis 7. = DK 68 A 39/. Demokritos iz Abdere: ... od začetka in sploh od brezkončnega časa je naravnost po nujnosti določeno vse, kar je bilo, kar je in kar bo.

<sup>1</sup> O usodi

31) Aristoteles, De generatione animalium<sup>1</sup>, V. 8 /789 b 2-3/. Demokritos ... vse navrača na nujnost /DK 68 A 66/.

32) Diogenes Laertios, IX, 45. Vse pa se dogaja po nujnosti, in sicer je vzrok postajanja vsega vrtinec /dínē/, ki ga (namreč Demokritos) razume kot nujnost.

33) (Plutarh), De placitis philosophorum I, s. 252 /= Aetios, I. 25.3 = DK 28 A 32/. Parmenides in Demokritos: vse /se dogaja/ po nujnosti, prav ona sama pa je usoda in pravica in previdnost in stvariteljica sveta.

34) Stobaios, Eclogarum physicarum libri<sup>2</sup>, 1.8 / Aetios I. 25. 3-3/. Parmenidovo in Demokritovo: ta dva trdita, da se vse dogaja po nujnosti; ona sama pa je usoda in pravica in previdnost. /DK 28 A 32/ Levkipovo: /DK 67 B 2/ Vse se dogaja po nujnosti; ona sama pa je usoda. Meni namreč ...: "Nobena stvar ne nastaja zaman /v prazno/, temveč vse iz nekega razloga ter po nujnosti". /13/ 35) Eusebius, Praeparatio evangelica VI, s. 257 /VI, 7, 18/. Usoda, ki je drugemu (se pravi Demokritu) sestavljena iz tistih neznatnih teles, ki jih iz nujnosti nosi navzdol ter poganja navzgor, ki se prepletajo ter razhajajo, se razdvajajo in sestavljajo.

36) Stobaios, Eclogarum ethicarum libri II, s. 198 /= II, 8, 16 = DK 68 B 119; Sovrè fr. 100./ Ljudje so si izoblikovali podobo /eidolon/ slučaja, izkaz svoje lastne nepreudarnosti; slučaj se namreč bojuje z majhno razumnostjo.

37) Eusebius, Praeparatio evangelica XIV, s. 782 /XIV, 27, 4-5/ Slučajnost pa je postavil (namreč Demokritos) za gospodari-  
co in kraljico celote in božanskega ter izjavil, da se vse dogaja po slučajnosti; toda iz življenja ljudi jo je izključil ter njenim glasnikom očital, da so nevedneži. Saj na začetku svojih "Nasvetov" govori: "Ljudje so si izoblikovali podobo slučaja kot prikazen svoje lastne nespameti" /DK 69 B 119/. Po naravi se namreč razsodnost bije s slučajem, in trdili so, da slučaj, ta najhujši

<sup>1</sup> O porajanju živih bitij

<sup>2</sup> Fizikalne ekloge

sovražnik razumnosti, obvlada razsodnost; ali bolje: ko razumnost popolnoma ukinejo in izbrišejo, na njeno mesto postavijo slučajnost. //14/ Ne povečujejo namreč razsodnosti kot srečenosne, temveč slučajnost kot najbolj razumno.

38) Simplicius, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 330, 14-25 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Besede "kakor stari nauk, ki ukinja naključje", so videti izrečene glede na Demokrita.

39) Diogenes Laertios, X, 133. Usoda pa, ki jo nekateri uvažajo kot gospodarico vseh stvari, ne biva, razglša on (namreč modri); temveč se nekatere stvari dogajajo po naključju, druge pa so odvisne od nas, saj vidi, da nujnosti ne kličemo na odgovornost in da je naključje nestalno. Naše stvari so brez gospodarja, zato pa je tudi naravno, da temu sledi bodisi graja ali nje-no nasprotje; saj bi bilo močnejše slediti mitu o bogovih kakor biti suženj nujnosti fizikov. Prvo namreč nakazuje pričakovanje na priprošnje zaradi čaščenja bogov, drugo pa vztraja pri neizprosnih nujnosti. Naključje pa nima za boga, kakor ga večina upošteva ...

40) Seneca, Ad Lucilium epistolae XII (10-11), s. 42. Nesreča je živeti v nujnosti; toda živeti v nujnosti, ni nikakršna nujnost... Na vseh straneh so odprte poti k svobodi, številne, kratke, lahke. Izkazujmo hvalo bogu, ker nihče ne more biti zadržan v življenju. Mogoče je poteptati same nujnosti. Epikur ... je tako rekel.

41) Ciceron, De natura deorum, I, 20 /. 57-56/. Po čem pa je treba vrednotiti to filozofijo (namreč stoiško), za katero se zdi, da se kakor starim ženicam in sicer neukim vse dogaja po usodi? ... Epikur nas je sprostil ter privedel nazaj v svobodo.

42) Isti, isto, pogl. 25 /, 70/. Isto počne (namreč Epikur) proti logikom /dialectici/. Ker je sprejet njihov nauk, da je v vseh disjunkcijah, v katerih je postavljeno "ali da ali ne" eden izmed teh stavkov resničen, se je zbal, da ne bi - če bi bila dopuščena takšna disjunkcija: "Epikur bo jutri živel ali ne bo živel", - eden izmed obeh stavkov postal nujen; zato je zanikal, da bi bila celotna ta /disjunkcija/ "ali da ali ne" nujna.

43) Simplicius, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 327, 23-26 = DK 68 B 67 = Sovrè, fr. 18/. Ampak tudi Demokrit, kjer trdi, da so se iz vesoljstva morale ločiti različne podobe - kako in iz kate-rega vzroka pa ne razloži - jih je očitvidno pustil nastati same od sebe in po naključju.

Isti, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 330, 15-16 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Saj tudi ta (se pravi Demokrit), dasi za ustva-ritev sveta postavlja slučaj./

/16/ 44) Eusebius, isto, XIV, s. 781 ss. /XIV, 27, 4/. ... in to, čeprav zaman in neutemeljeno išče (se pravi Demokrit) vzroke, izhajajoč od praznega počela in zgrešene predpostavke ter ne da bi videl koren ter skupno nujnost narave bivajočega; prepričan pa je, da je največja modrost razmišljanje o dogajanju brez smi-sla in namena.

45) Simplicius, isto, s. 351 / CAG IX, s. 328, 3-5/. Če je namreč nekdo postal žejen ter popil hladno vodo, je postal zdrav; ampak trdi Demokrit, morda ni vzrok za to slučaj, temveč žeja.

Isto, s. 351 / = CAG IX, s. 330, 15-18 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Kajti četudi je ta (namreč Demokrit) v ustvarjanju sve-ta dozdevno uporabljal slučaj, pa za nobenega izmed bolj posebnih pojavov ne trdi, da je slučajnost vzrok, temveč jih navrača na druge vzroke; denimo, za najdbo zaklada prekopavanje ali sajenje za oljko.

Prim. isto, nav. mesto, s. 351 /= CAG IX, s. 303, 16-17/. Vendar pa glede na posebnosti trdi, da naključje ni /vzrok/ ni-česar.

46) Eusebius, isto, XIV, 781 /14, 27, 4 = DK 68 B 18 = Sov-rè, fr. 22/. Demokritos sam je res, kakor pravijo, govoril, da bi rajši hotel najti eno samo vzročno razlago, kakor pa dosegel per-zijsko kraljevsko čast./

/17/ 47) (Plutarh), De placitis philosophorum /Aetios, II, 13, 16/. Epikuros se ne odpoveduje nobenemu izmed njih (namreč nazo-rov filozofov o substanci zvezd), /drži pa se/ sprejemljivega.

Isti, isto, s. 265 /= Aetios II, 21, 5 in app./ Epikuros zno-va trdi, da so vsi prej navedeni nazori možni.

Isti, isto, s. 265 /= Aetios II, 22. 6/. Epikur /pa/ da so vsi prej navedeni nazori sprejemljivi.

Stobaios, Eclogarum physicarum libri I, s. 54 /= Aetios, II, 13, 16/. Epikuros ne opusti nobenega izmed njih, držeč se sprejemljivega.

48) Seneca, Ad Lucilium naturalium quaestionem libri<sup>1</sup>, VI, 2o /5/, s. 8o2. Vsi ti vzroki so možni, trdi Epikur ter poskusi še več drugih, druge pa, ki so trdili, da eden izmed njih velja, graja, češ da je težko nekaj gotovega predvidevati o tem, o čemer je treba sklepati le na osnovi domneve.

49) Prim. II. del, 5. pogl.

Diogenes Laertios, X, 88. Vendar je treba zasledovati predstavo vsake stvari ter razčlenjevati po tem, kar je z njo povezano. Kar ni falsificirano s procesi v našem območju, se dovršuje na več načinov ... Mogoče je namreč na vse načine; saj nobena izmed prikazni ne priča nasprotno.

5o) Diogenes Laertios, X, 8o. Ne sme pa se //18/ presojati, da obravnavanje tega ni doseglo koristi /temeljitosti/, ki je zmožna usmeriti k naši nevznemirjenosti in srečnosti./

---

/19/ IV. Obča načelna razlika med demokritsko  
in epikurejsko filozofijo narave.

1) Kako pa moralna manira uničuje vsakršno teoretično in praktično nesebičnost, k temu dostavlja zastraševalno historično dokazilo Plutarh v svoji biografiji Marija potem ko je opisal grozen propad Cimbrov: pripoveduje se, da je bilo toliko trupel, da so Masalioti lahko z njimi gnojili svoje vinograde. Zatem je prišlo deževje in to je postala najbolj plodna vinska in sadna letina. Katere refleksije zdaj nastavi žlahtni zgodovinar ob tragičnem propadu tistega ljudstva? Plutarhu se zdi moralno od boga,

<sup>1</sup> Knjige o vprašanju narave, Luciliju

da je celotno veliko plemenito ljudstvo pustil umreti in zginiti, da bi marsejskim filistrom priskrbel debelo sadno letino. Torej celo preobrazba nekega ljudstva v kup gnoja daje zaželjeno priložnost za zanesenjaško moralno zadovoljstvo!/  
/20/ 2) Tudi v zadevi Hegla je zgolj ignoranca njegovih učencev,

ko to ali ono določilo njegovega sistema razlagajo zgolj iz akomodacije ipd., z eno besedo moralno. Pozabljajo, da so pred komaj preteklim razdobjem navdušeno viseli na vseh njegovih enostranostih, kakor se jim lahko evidentno dokaže iz njihovih lastnih spisov.

Ali so bili dejansko tako aficirani z gotovo in sprejeto znanostjo, da so se ji predali z naivnim, nekritičnim zaupanjem: kako brezvestno je to, očitati skrito namero izza njegovega uvida takemu mojstru, ki mu znanost ni bila sprejeta, temveč v nastajanju, kjer je njegova lastna duhovna srčna kri utripala prav do njene skrajne periferije. Natančneje rečeno, s tem sumničijo same sebe; kakor da jim prej ni šlo zares, in to svoje lastno prejšnje stanje pobijajo pod formo, da ga pripisujejo Heglu, pozabljajo pa pri tem, da je bil on v neposrednem, //21/ substancialnem razmerju do svojega sistema, oni pa v reflektiranem.

Da neki filozof zagreši to ali ono navidezno nedoslednost iz te ali one akomodacije, je predstavljivo; celo sam utegne to imeti v svoji zavesti. Ampak česar nima v svoji zavesti, je to, da ima možnosti teh navideznih akomodacij svoj najglobji koren v neki nezadostnosti ali nezadostni verziji njegovega principa samega. Če bi se torej neki filozof dejansko akomodiral: tedaj morajo njegovi učenci razložiti iz njegove notranje bistvene zavesti to, kar je za njega samega imelo formo eksoterične zavesti. Kar se prikazuje kot napredek vesti, je na ta način hkrati napredovanje vedenja. Ne sumniči pa se partikularno vest filozofa, temveč se konstruira njegova bistvena oblika zavesti, povzdignjena v določeno podobo in pomen, s tem pa je hkrati presežena.

Sicer pa ta nefilozofski zasuk velikega dela Heglove šole/  
/22/ opazujem kot prikazen, ki bo vedno spremljala prehod iz discipline v svobodo.

Je psihološki zakon, da v sebi osvobojen duh postane praktična energija, se kot volja izstopajoč iz senčnega Amenthesovega kraljestva obrne proti svetovni dejanskosti, ki je tu brez nje-ga. (V filozofskem pogledu pa je pomembno, da te strani bolj specificiramo, ker se iz določenega načina tega preobrata da sklepati nazaj na imanentno določenost ter svetovno-zgodovinski karakter neke filozofije. Tukaj vidimo, kako je njen curriculum vitae takorekoč pripeljan do roba /Ende/, do subjektivne poante.) Ampak praksa filozofije je sama teoretična. To je kritika, ki posamezno eksistenco meri ob bistvu, posebno dejanskost ob ideji. Ampak to neposredno realiziranje filozofije je v svojem najglobjem bistvu obloženo s protislovji, to njeno bistvo pa se oblikuje v prikazovanju ter mu vtiskuje svoj pečat.

V tem ko je filozofija kot volja obrnjena navzven nasproti prikazujočemu se svetu: s tem je sistem ponižan v abstraktno totalnost, se pravi, postal je ena stran sveta, ki ji stoji nasproti neka druga. Njegovo razmerje do sveta je refleksijsko razmerje. Navdihnjena z //23/ nagonom<sup>1</sup>, da se udejanji, stopi v napetost z drugobitjo. Notranje samozadovoljstvo in zaokroženost sta zlomljena. Kar je bila notranja luč, postane požirajoči plamen, ki se obrača navzven. Tako je konsekvence, da je ofilozofenje /das Philosophisch-werden/ sveta hkrati posvetovljenje filozofije, da je njeno udejanjenje hkrati njega izguba, da je to, s čimer se bojuje navzven, njena lastna notranja pomanjkljivost, da ravno v bitki sama zapade v napake, ki jih na nasprotni strani spodbija kot napake, toda te napake ukine šele v tem, ko vanje zapade. Kar ji stopa nasproti in kar spodbija, je vedno tisto, kar je sama, le z obrnjenimi faktorji.

To je ena stran, če stvar opazujemo čisto objektivno kot neposredno realiziranje filozofije. Ampak stvar ima, kar je le drugačna forma tega, tudi subjektivno stran. Le-ta je razmerje filozofskega sistema, ki se ga udejanja, do njegovih duhovnih nosilcev, do posameznih //24/ samozavedanj, na katerih se prikazuje

<sup>1</sup> "begeistet mit dem Trieb" neprevedljivo, oksimoron



njegovo napredovanje. Iz tega razmerja sledi, kar se nahaja v realizaciji filozofije same nasproti svetu, da imajo ta posamezna samozavedanja vedno dvorezno zahtevo, od katerih se ena obrača proti svetu, druga pa proti filozofiji sami. Kajti kar je v samem sebi sprevrnjeno razmerje na stvari, se pri njih prikazuje kot dvojna sami sebi protislovna zahteva in ravnanje. Njihovo osvobajanje sveta od nefilozofije je hkrati njihova lastna osvoboditev od filozofije, ki jih je kot določen sistem vklenila v spone. Ker so oni sami šele sredi dejanja ter neposredne energije, torej v teoretičnem pogledu še niso prišli preko tistega sistema: občutijo le protislovje s plastično samemu-sebi enakostjo sistema, ker ne vedo, da v tem, ko se obračajo proti njemu, samo udejanjajo njegove posamezne momente./

/25/ Končno nastopa ta podvojenost filozofskega samozavedanja kot dvojnost usmeritev, ki si nadvse ekstremno stojita nasproti, izmed katerih ena, liberalna partija, kakor jo lahko v splošnem označimo, kot glavno določilo obdrži pojem in princip filozofije, druga pa zadrži njen nepojem, moment realnosti. Ta druga usmeritev je pozitivna filozofija. Dejanje prve je kritika, torej ravno lastno obračanje filozofije navzven, dejanje druge poskus filozofiranja, torej obračanje filozofije vase, s tem da pomanjkljivost vzamejo kot imanentno filozofiji, medtem ko ga prva zapade kot pomanjkljivost sveta, ki ga je treba napraviti filozofskega. Slehera izmed teh dveh partij počne prav to, kar hoče storiti druga in kar sama noče storiti. Prva pa se kljub svojemu notranjemu protislovju sploh ne zaveda principa in svojega namena. V drugi se prikazuje sprevrnjenost, takorekoč norost kot takšna. Vsebinsko le liberalna partija //26/ prispeva k realnim korakom naprej, ker je partija pojma, medtem ko pozitivna filozofija zmore prispevati le k zahtevam in tendencam, katerih forma nasprotuje njihovemu pomenu.

Kar se torej prvi prikazuje kot sprevrnjeno razmerje in sovrážna diremcija filozofije s svetom, drugi postane diremcija posameznega filozofskega samozavedanja v samem sebi, ter se končno prikaže kot zunanja ločitev in podvojenost filozofije kot dve nasprotipostavljeni filozofski usmeritvi.

Razume se, da poleg tega pride na površje še množica drugo-razrednih sitnarskih upodobitev brez individualnosti, ki se ali namestijo izza nekega orjaškega filozofskega lika preteklosti - toda kmalu je opaziti osla pod levjo kožo, jokav glas mannequin-a<sup>1</sup> od danes in včeraj se v komičnem kontrastu tarnajoče oglašča izza mogoč//27/nega glasu, ki se razlega skozi stoletja, denimo Aristotelovega, za katerega nedobrodošel organ se je napravil; to je tako, kot če bi si nem človek hotel pripomoči do glasu z zvočnikom ogromne velikosti - ali pa katerikoli liliputanec, opremljen z dvojnimi očali, stoječ na minimalnem delu velikanovega posterius-a, zdaj povsem začuden razglašča svetu, kakšen presenetljiv nov razgled se ponuja z njegovega punctum visus<sup>2</sup> ter se smešno trudi razložiti, da Arhimedova točka poû stô<sup>3</sup>, od katere so odvisni tečaji sveta, ni v kipečem srcu, temveč v trdnem, jednatem revirju, v katerem sam stoji. Tako nastopijo filozofi las, nohtov, prstov, ekskrementov in drugi, ki morajo reprezentirati še hujše mesto v mističnem Swedenborgovem svetovnem človeku.<sup>4</sup> Toda po svojem bistvu vsi ti sluznjaki pripadajo kot k svojemu elementu obema smerema, ki sta navedeni. Kar //28/ zadeva same te smeri, bom na drugem mestu popolno ekspliciral njihovo raz-

<sup>1</sup> tu beseda mannequin gotovo ni rabljena le v pomenu manekena, ki je danes edini pomen, temveč v pomenu lutke za modele, oblečene lutke, lesene lutke, ipd.

<sup>2</sup> razgledna točka

<sup>3</sup> citiran je pregovorni vzklik Arhimeda: "Daj mi mesto, kamor bom stopil, pa bom premaknil zemljo". Citat je ohranjen pri grškem matematiku Papposu, pa tudi pri drugih antičnih avtorjih, v nekoliko drugačni verziji recimo pri Tzetzesu.

<sup>4</sup> Marx očitno misli na homo maximus, mistični pojem teozofa in naravoslovca Swedenborga, ki organično zastopa univerzalno enoto "duhovnega sveta". Potem ko je bil mladi Kant razblinil sanje tega privilegiranege duhovidca, so se v prvi polovici 19. stol., navezujoč na mistične elemente filozofije von Baadra in poznega Schellinga ponovno pojavile mnoge publikacije, ki so se izčrpno ukvarjale s Swedenborgovim naukom; v letih 1823-1842 so izhajali tudi Swedenborgovi spisi v nemščini.

merje deloma druge do druge, deloma do Heglove filozofije ter posamezne historične momente, v katerih se ta razvoj predstavlja .

3) Diogenes Laertios IX, 44. Nič pa ne nastaja iz nebivajočega niti ne premine v nebivajoče. (Demokrit)

Isti, X, 38. Najprej to, da nič ne nastaja iz nebivajočega, drugače bi vse moglo nastati iz vsega. 39. Pa tudi če bi izginevajoče minevalo v nebivajočem, bi gotovo propadle vse stvari, ker ne bi bilo tega, v kar bi se razrešile. Prav zato je tudi vesolje vedno bilo takšno, kakor je sedaj, pa tudi vedno bo takšno; saj ni ničesar, v kar se spreminja. (Epikur)

4) Aristoteles, *Physica*<sup>1</sup> I, 4/ 187 a 32-35/. Če pa namreč vse nastalo nujno nastaja ali iz bivajočega ali iz nebivajočega, pri tem pa je nastajanje nebivajočega nemogoče, kajti s tem nazorom so istih misli prav vsi.

5) Themistios, *Scholias in Aristotelem*<sup>2</sup> (izbral Brandis) /= CAG V, 2, s. 129, 7-9/, folij 42, s. 383./ Kajti kakor v nič ni nobene //29/ razlike, tako tudi ne pri praznem; kajti prazno šteje za nekaj nebivajočega in manjkanje itd...

6) Aristoteles, *Metaphysica*, I, 4 /985 b 4-9 = DK 67 A 6 = Sovrè, fr. 2/. Levkipos ter njegov sopotnik Demokritos pa trdita, da sta prvini polno in prazno, pri čemer štejeta eno za bivajoče, druga pa za nebivajoče; izmed tega je namreč polno in trdno bivajoče, prazno in rahlo pa nebivajoče. Zato pa tudi trdita, da bivajoče nič bolj ne biva kakot nebivajoče glede na to, da tudi prazno prav tako biva kakor telo.

7) Simplicius, isto, s. 326 /= CAG IX, s. 44, 16-17 = DK 68 A 45/. Tudi Demokritos /vzame za principe/ polno in prazno; trdita, da eno biva kot bivajoče, drugo pa kot nebivajoče.

Themistios, isto, s. 383 /= CAG V, s. 129, 8-9/. Prazno namreč Demokritos šteje za nekaj nebivajočega in manjkanje.

8) Simplicius, isto, s. 488, /= CAG VII, s. 295, 1-5 = DK 68 A 37 = Sovrè, fr. 3/. Demokritos je prepričan, da so narava več-

<sup>1</sup> Fizika

<sup>2</sup> Sholiji k Aristotelu

nih stvari neznatne bitnosti, po množini neizmerne; zanje pa predpostavlja neki drug prostor, neomejen po velikosti; ta prostor pa naziva //30/ s sledečimi imeni: prazno in nič, neomejeno, sleherno izmed bitnosti pa s sledečimi: tóle, kleno, bivajoče.

9) Prim. Simplicius, isto, s. 514 /a 9-12/, /= CAG VII, s. 609, 6-8/. Enota in množstvo.

10) Diogenes Laertios, nav. mesto, odst. 40. Če ne bi bilo tega, kar imenujemo prazno in prostor in neotipljiva narava.

Stobaios, *Eclogarum physicarum* 1, 39 /= *Aetios* 1, 3, 18/. Epikuros uporablja izmenoma vse nazive: prazno, mesto, prostor.

11) Stobaios, *Eclogarum physicarum*, 1, s. 27 /= *Aetios* 1, 3, 18/. Naziva pa s<sup>3</sup> nedeljiva, a ne zato, ker je najmanjša.

12) Simplicius, isto, s. 405 /a 7-8/ /= CAG X, s. 925, 10-21 = DK 67 A 13/. Tisti pa, ki so se odrekli delitve v neskončnost, češ da nismo zmožni razkosavati v neskončnost ter iz tega dokazovati nenehnosti razkosavanja, so trdili, da telesa sestojijo iz nedeljivih enot ter se razstavljajo v nedeljive enote; samo da Levkipos in Demokritos ne sodita, da je vzrok //31/ nedeljivosti prvotnih teles zgolj nespremenljivost, temveč tudi njihova neznatnost in nesestavljenost, medtem ko si jih kasneje Epikur ne zamišlja kot nesestavljena, temveč trdi, da so nedeljiva zaradi svoje nespremenljivosti oz. neobčutljivosti /apátheia/. Pa tudi Aristoteles je ob različnih priložnostih ovrgel Demokritov in Levkipov nazor ter je bržčas zaradi njegovih dokazov, postavljenih proti nesestavljenosti, Epikur, ki je živel kasneje, sicer simpatiziral z Demokritovim in Levkipovim nazorom glede prvotnih teles, branil pa je njihovo nespremenljivost oz. neobčutljivost...

13) Aristoteles, *De generatione et corruptione*<sup>1</sup> I, 2 /316 a 5-14/. Vzrok za to, da morejo v manjši meri pregledati soglasnost sprejete teze, je neizkušenosť. Zato pa morajo tisti, ki so bolj doma v naravoslovju, prej vzpostaviti takšna načela, ki zmorejo povezati mnogo stvari. Tisti pa, ki so zaradi mnogih razlo-

<sup>1</sup> O nastajanju in minevanju

gov nesposobni, da proučujejo obstoječe, se laže izjavljajo, potem ko so pregledali //32/ le malo stvari. Celo iz tega bi mogli videti, koliko se razlikujejo tisti, ki proučujejo naravoslovne in tisti, ki proučujejo dialektično /logikôs/. Glede na to, ali bivajo nedeljive velikosti, nekateri namreč trdijo, da bo trikotnik po sebi bival kot množstvo. Utegnilo pa bi se pokazati, da se je Demokrit pustil voditi z bolj primernimi in naravnimi razlogi.

14) Diogenes Laertios IX, c. 7, (odsek 8) / odst. 40/. Aristoksenos pa v svojih Zgodovinskih spominskih zapisih trdi, da je Platon hotel sežgati Demokritove spise, kolikor bi jih mogel zbrati, toda pitagorejca Amiklas in Kleinias sta ga zadržala, češ da nič ne koristi: njegove knjige so namreč že pri mnogih. Sicer pa je to očitno: če namreč Platon govori skoraj o vseh starih, pa nikjer ne omenja Demokrita niti tam ne, kjer bi mu moral kaj oporeči; jasno je, da je vedel, kako bi se na ta način usmeril proti najboljšemu filozofu./

O RAZLIKI DEMOKRITSKE  
IN EPIKUREJSKE FIZIKE V POSAMEZNEM

---

PRVO POGlavJE:

Deklinacija atoma od ravne črte

---

1) Stobaios, Eclogarum physicarum 1, s. 33 /= Aetios I, 2, 15/. Epikur: ... atomi pa se gibljejo zdaj po svinčnici, zdaj pa po odklonu ... navzgor gibajoči pa na osnovi sunka in nihanja. Prim. Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 6/18-19/. (Plu= tarh.) De placitis philosophorum, I, s. 249 /= Aetios I, 12, 5/. Stobaios, nav. mesto, s. 40, /= Aetios I, 23, 4/.

2) Ciceron, De natura deorum I, 26 /,73/. Kaj je v Epikurovi fiziki, kar ni od Demokrita? Kajti četudi je nekatere stvari spre= menil, kakor to, kar sem maloprej dejal o sklanjanju atomov /incli= natio atomorum/, ...

3) Ciceron, De finibus bonorum et malorum I, 6 /,18-19/. ... trdi /se pravi Epikur/ namreč, da so ravno ta nedeljiva in trdna telesa gnana navzdol v ravni črti zaradi svoje teže /pondus/; to/ /34/ naj bi bilo naravno gibanje vseh teles. Ko pa je nadalje pri tem opazil, da če bi se vsa gibala od zgoraj navzdol in sicer, ka= kor je sam rekel, v ravni črti, se ne bi nikoli pripetilo, da bi en atom mogel zadeti drugega, si je tedaj ta ostroumni človek na ta način pomagal z izmišljeno stvarjo: rekel je, da se atomi ko= maj malo odklanjajo (od česar nič ne bi moglo nastati manjšega) in da se tako izvršujejo povezovanja in spajanja in sprijemanja atomov med seboj, iz česar bi bil zgrajen svet in vsi deli sveta, kolikor jih je v njem.

4) Ciceron, De natura deorum, I, 25, /69-70/. Ker je Epikur videl, da nič ne bo v naši moči, če bi atome njihova lastna teža

gnala na nižje mesto, ker bi bilo njihovo gibanje določeno in nujno, je odkril, kako bi ubežal nujnosti, kar je očitvidno Demokritu ostalo neopaženo; pravi, da se atom za malenkost odklanja, dasi ga masa in teža /pondus, gravitas/, ženeta naravnost navzdol. To govoriti je bolj grdo, kakor to, da ne more zagovarjati tistega, kar hoče. Prim. Ciceron, De fato lo /,22/.

5) Bayle, Dictionnaire historique et critique, geslo Epikur./ /35/ 6) Schaubach, O Epikurovih astronomskih pojmi, v Archiv für Philologie und Pädagogik, izd. Seebode, Jahn in Klotz, let. V, zv. 4 (1839), s. 549.

7) Lucretius, De natura rerum<sup>1</sup>, II, 251-52; 256.

Slednjič, če vsako gibanje je zmeraj le člen v verigi, nov če se člen navezuje na stari v določenem redu, ... potlej od kod je prišla, te vprašam, ta volja svobodna?

8) Aristoteles, De anima, I, 4, 16- /17/ /409 a 1-5/. Kako si je namreč treba zamisliti gibajočo se monado ter od koga in kako, če je brez delov, če je brez posebnih razlik? Če je namreč sposobna za gibanje ter gibljiva, se mora ralikovati. Ker pa poleg tega trdijo, da gibajoča se črta proizvede ploskev, točka pa črto, bodo tudi gibanja monad črte.

9) Diogenes Laertios, X, 43. Atomi pa se neprestano gibljejo. Simplicius, nav. mesto, s. 404 /= CAG X, s. 1121, 7, 8-9/.

Epikur /ejci/ ... /trdijo/ da je gibanje večno.

10) Lucretius, De rerum natura, II, 251, 253 ss./

/36/ Dalje če ni odklona atomov, da delali z njim bi neki začetek gibanja, ki ruši zakone usode, naj od časov neskončnih vzrok sledil bi vzroku.

11) Isti, nav. mesto, 279 ss ... da vendarle v prsih je naših nekaj, kar sili lahko se upre in postavi po robu.

12) Ciceron, De finibus bonorum et malorum I, 6 (,19-20). Pa vendarle ni dosegel tistega, zaradi česar si je to uobličil; če se bodo namreč vsi atomi odklanjali, se ne bodo nikoli združevali, ali pa se bodo nekateri odklanjali, drugi pa bi se po svojem nagibu gibali ravno. To bi najprej pomenilo, dati atomom nekakšne

<sup>1</sup> O naravi stvari

naloge /provincias/, kateri naj bi se gibali premo, kateri poševno.

13) Lucretius, nav. mesto, 293.

14) Ciceron, De fato, lo /,22/. Atom se odkloni za najmanjšo razdaljo /intervallo minimo/; to imenuje minimum /eláxiston/.

15) Isti, isto. Če ne besede, ga stvar prisili priznati, da se odklanjanje dogaja brez vzroka /sine causa/.

16) Plutarh, De animae procreatione<sup>1</sup> VI, (VI del, s. 8, stereotipna izdaja) /s. 1015 b-c/. Epikuru pa namreč nočejo /namreč stoiki/ privoliti, da bi se atom odklonil vsaj za las, češ da uvaja nepovzročeno gibanje /anáitios kínēsis/ iz nebiva-jočega.

17) Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 6/,19/. Tudi samo odklanjanje //37/ je namreč upodobljeno samovoljno (pravi namreč, da se atom odklanja brez vzroka; saj nič ni sramotnejšega za fizika, kakor trditi, da se nekaj dogaja brez vzroka), z druge strani pa je tisto naravno gibanje vseh težkih teles, da, kakor je sam dognal, od zgoraj skušajo doseči nižje mesto, brez vzroka odvzel atomom.

18) Bayle, nav. mesto.

19) Augustinus, Epistolae<sup>2</sup>, 56, /118, 4, 28/.

20) Diogenes Laertios, X, 128. Zaradi tega namreč delamo prav vse, da ne bi niti trpeli bolečine, niti trepetali.

21) Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit, 1091 /a-b/. Podobni pa so namreč tudi nazori Epikura, ki govori, da narava dobrega /agathón/ /izvira/ iz ogibanja slabemu.

22) Clemens Alexandrinus, Stromatum II, s. 415 /= II, 21, 127, 2/. Epikur pa /trdi/, da je užitek /hēdoné/ tudi odstranitev bolečine.

23) Seneca, De beneficiis<sup>3</sup>, IV, s. 699 /4, 1/. Potemtakem bog ne izkazuje dobrih dejanj, temveč je brez skrbi, nebrižen do nas, odvrnjen stran od sveta; dobra dela ga ne zadevajo bolj kakor kri-vice.

<sup>1</sup> O nastanku duše

<sup>2</sup> Pisma

<sup>3</sup> O dobrih dejanjih



24) Ciceron, De natura deorum, I, 24 /,68/. Tako si namreč rekel, da bog nima telesa, temveč kvazi-telo //38/ niti krvi, temveč kvazi-kri.

25) Ciceron, De natura deorum, I, 38 /1, 40, 112/. Katero hrano torej ali katere pijače ali katere raznoterosti glasov ali rož ali katera čustva ali katere volje boš odkazal bogovom, da jih boš obsul z nasladami ... 39 /41, 115-116/ ... Kaj je namreč tisto, zaradi česar praviš, ljudje morajo častiti bogove, ko pa se bogovi ne le ne ukvarjajo z ljudmi, temveč sploh nič ne skrbi-jo, nič ne delajo. Vendar pa je njihova narava v določenem tako izjemna in izvrstna, da mora sama po sebi /ipsa per se/ zvabiti modreca, da jo časti. Ali pa more biti sploh kaj izjemnega v ti-sti naravi, ki veseleč se svojega uživanja nikoli niti ne bo de-lala niti ne dela niti ni napravila?

26) Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit, s. /1100 e- /1101 /a/... Da njihova teorija odstranjuje sicer nekaj strahu in praznoverja, **ne dopušča** pa, da bi od bo-gov prišla k nam veselje in radost; namesto tega nam nasproti bogovom z zahtevo: ne se vznemirjati niti se veseliti (tj. biti brez odnosa)<sup>1</sup> ustvarja enako razmerje, kakršnega imamo do hirkan-skih rib, od katerih ne pričakujemo niti kaj vrlega, niti kaj malovrednega.

27) Aristoteles, De coelo<sup>2</sup>, II, 12 /292 b 4-6/. Tistemu, ki se ima kolikor mogoče res dobro, ni potrebno delovanje /prâxis./ /39/ 28) Lucretius, De rerum natura II, 221 /223-4/.

Če pa ne bi bil odklon (namreč atomov):...

ne bi srečevanj bilo ne sunkov med njimi vzajemnih, nikdar ničesar le-tu ustvarila ne bi narava.

29) Lucretius, De rerum natura, II, 284-86 /288 ss/.

Isto priznati je treba ti tudi, kar tiče atome:

mimo udarcev in teže je tretji še vzrok njih gibanju, tisti, v katerem izvor je moči, ki je njim prirojena.

... da vse bi nastalo po udarih,

<sup>1</sup> Marxova opomba

<sup>2</sup> O nebu

kakor po sili zunanji: kar brani, da um v nas samih notranjih nima ovir pri vsem, kar snuje in kuje, ter ne živi kot zvezana žrtev pod večnim pritiskom -: temu pa izvor je neznatni odklon semen prvobitnih /clinamen principiorum/.

30) Aristoteles, De coelo I, 7 /275 b 29 - 276 a 1 = DK 67 A 19 = Sovrè, fr. 6/. Če pa vesolje ni sovisno, temveč kakor trdita Levkipos in Demokritos, razčlenjeno s praznim, je gibanje vsega nujno enotno; njihova narava je namreč enotna, kakor če bi bil vsak zase zlato, ki je razkosano.

31) Aristoteles, De coelo III, 2 /300 b 8-16 = DK 67 A 16 = Sovrè, fr. 10/. Zato pa bi Levkipos in Demokritos, ko že trdita, da se prvotna telesa vedno gibljejo v praznem in neskončnem, morala tudi povedati, katero gibanje in kaj je njihovo naravno gibanje. Če se namreč elementi nasilno gibljejo drug zaradi drugega, tedaj nujno biva tudi neko naravno gibanje vsakega zase, /40/ izven katerega je nasilno gibanje; prvo gibanje, ki giblje, pa ne sme gibati s silo, temveč naravno; nastopi namreč progres v neskončnost, če ne biva nekaj po naravi prvotno gibajočega, temveč vedno giblje tisto, kar je bilo poprej s silo pognano v gibanje.

32) Diogenes Laertios, X, 150. Vsem tistim živim bitjem, ki niso mogla skleniti pogodb o tem, da se ne škoduje drugemu pa tudi da si ne pustijo škodovati, zanje ni nič niti pravičnega niti krivičnega. Isto pa velja tudi za tista ljudstva, ki niso mogla ali niso hotela skleniti dogovorov o tem, da ne škodujejo drugim in si ne pustijo škodovati. Pravičnost ni bila nikdar stvar po sebi, temveč nekak dogovor o tem, da si drug drugemu niti ne škodujemo, niti ne pustimo škodovati, ki izhaja iz vzajemnega občevanja na vseh področjih kakršne že koli velikosti.

33)<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> opomba 32) in številka za opombo 33) dodani kasneje; opomba 33) je ostala brez teksta.

/1/ Napisano med 1840 in 1841. Za naslovom ima še besedilo: "von Karl Heinrich Marx, Doktor der Philosophie" /" napisal Karl Heinrich Marx, doktor filozofije"/. Tekst, povzet po MEW, EB I, str. 257-373 ter seveda novi MEGA<sup>2</sup> I, 1, str. 5-92, temelji na kopiji rokopisa, ki jo je Marx pregledal. Disertacija je ohranjena v nepopolni redakciji, ki jo je napisal nepoznani kopist, toda s številnimi Marxovimi popravki in dodatki. Rokopis vsebuje lo zvezkov, 6 teksta in 4 zvezke opomb. Glede na kazalo manjkata 4. in 5. poglavje 1. dela ter celoten dodatek s kritiko Plutarha; ohranjene pa so opombe k 4. poglavju in opombe 1. dela dodatka. V redakciji rokopisa so strani, ustrezajoče manjkajočim poglavjem, puščene prazne, najbrž zato, ker je Marx, z ozirom na načrtovano publikacijo, želel tista poglavja natančneje pregledati.

Glede Marxovih korektur k lo zvezkom rokopisa je izdajatelj Rjazanov na osnovi različnih barv uporabljenega črnila menil, (MEGA I, 1, 1, str. XXX - XXXI), da so bile narejene v različnih časih: prvič bi šlo za ortografsko-gramatične korekture, medtem ko gre drugič za bolj temeljne spremembe in dodatke. Sem bi bilo treba med drugim šteti dodano opombo Schellingu ter osnutek novega predgovora, ki se nahaja na zadnji strani rokopisa disertacije. Kakor izhaja tako iz posvetila L.v.Westphalnu kot tudi iz predgovora marca 1841, je nameraval Marx v dobi pridobitve doktorata dati v tisk disertacijo, pa se je temu odrekel, najbrž zato, da bi pospešil izstavitev diplome.

Še tretjič je vzel Marx v roko kopistov rokopis in ga ponovno pregledal. Rjazanov (isto, str. XXXIV) meni, da so besede v osnutku novega predgovora o politični in filozofski dejavnosti druge vrste nanašajo na njegovo publicistično dejavnost; osnutek bi bilo treba tedaj datirati med konec l. 1841 in začetek l. 1842. Marxova opomba o Schellingu bi bila tako lahko manjši Marxov prispevek k polemiki levice proti Schellingu, ki se je je aktivno

udeležil tudi mladi Engels s spisi: "Schelling über Hegel"/ "Schelling o Heglu"/, "Schelling und die Offenbarung" / "Schelling in razodetje"/, "Schelling, der Philosoph in Christo..." "Schelling, filozof v Kristusu ...". V osnutku novega predgovora je o disertaciji govor kot o "starem delu".

Disertacija je bila prvič natisnjena v Franz Mehring, Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle, Bd.1, Stuttgart 1902 / Iz literarne zapuščine Karla Marxa, Friedricha Engelsa in Ferdinanda Lassalla, zv.1 / toda brez glavnega dela opomb. Prva popolna izdaja je torej 1927 v MEGA I/1,1 3-81 (1927).

/2/ P. Gassendi: Animadversiones in decimum librum Diogenes Laertii, qui est de vita, moribus, placitisque, Epicuri, Lugduni 1649. V to delo je vključena tudi popolna izdaja 10. knjige Diogena Laertskega, namenjene Epikurovi filozofiji.

/3/ Tu omenjenega načrta seveda Marx ni uresničil.

/4/ Hegel je o zgodovini filozofije predaval v Jeni, Heidelbergu in predvsem v Berlinu, nazadnje 1829/30. Predavanja so bila prvič popolno objavljena v Werke, 13-15, Berlin 1833, 1836, hg. Karl Ludwig Michelet. Zgodovina filozofije je za Hegla zakonito sovisen spoznavni proces; zaporedje filozofskih sistemov je zaporedje v logični izpeljavi pojmovnih določil in idej. Predpostavka tega spoznanja je, da se abstrahira od historičnih slučajnosti in "zunanje" podobe posameznih filozofij. Posamezni filozofski sistemi so posebne razvojne stopnje filozofskega razvoja. Sleherno filozofijo se zato da dojeti in prikazati le kot filozofijo svojega časa. Šele zgodovina filozofije, ki je sistem razvoja ideje, po Heglu zasluži ime znanost. Znotraj grške filozofije je Hegel obravnaval epikurejsko, stoiško in skeptično filozofijo kot drugo obdobje, ki sledi prvi fazi razvoja objektivne misli kot celote (vrh pri Aristotelu). Vsem tem sistemom je po Heglu skupno, da njihov princip ni objektivni temveč subjektivni, svoboda, samozavedanje.

/5/ Spekulativna ideja pri Heglu ni nekaj določnega in končnega, temveč absolutno negativna, ki v sebi ohranja dialektično protislovje med določenim in nedoločenim, končnim in neskončnim, kakor tudi razvoj in razrešitev tega protislovja. Epikurejstvo in stoicizem, ki sta za princip vzela občutek, oz. abstraktno mišljenje, kakot tudi skepticizem, ki je spekulativno idejno obravnaval le kot določeno, po Heglu v celoti prezrejo pomen spekulativnega.

/6/ C.F. Köppen, Friedrich der Grosse und seine Widersacher, Ein Jubelschrift, Leipzig 1840, /Friderik Veliki in njegovi nasprotniki, Slavnostni spis/, str. 39: "Epikurejstvo, stoicizem in skepsa so živčni, mišični in notranji sistemi antičnega organizma, katerih neposredno, notranjo enotnost je pogojevala lepota in nrvnost antike in ki so ob odmiranju antike razpadli." Köppen je posvetil ta spis "svojemu prijatelju K.H. Marxu iz Trieri".

/7/ David Hume: "Über die menschliche Natur. Aus dem Englischen nebst kritischen Versuchen zur Beurtheilung dieses Werks von Ludwig Heinrich Jakob, Bd. 1: Über den menschlichen Verstand, Halle 1790, s. 485 /O človeški naravi. Prevod iz angleščine in kritični poskusi za oceno tega dela: L.H. Jakob, zv. 1: O človeškem razumu/. Navedeno izdajo je Marx ekscerptiral v začetku 1841, med izvlečki je najti tudi to mesto, ki je že v ekscerptnem zvezku poudarjeno. Prim. MEGA<sup>2</sup> IV, 1 s. 225.

/8/ Epikurovo pismo Menojkeju (pri Diogenu Laertskem, 10, 123). V disertaciji ni navedeno, katera izdaja je uporabljena. Pri izdelavi teksta se je Marx deloma opiral na svoje "Zvezke", za katere je uporabljal Gassendija. Pri opombah za disertacijo oz. tudi za tekst, je uporabljal stereotipno izdajo založbe Tauchnitz, nemara iz l. 1837. Citati se na mnogih značilnih mestih npr. tekstovna varianta, tiskovne napake, ujemajo s tekstom Tauchnitzove izdaje, ki jo je Marx res tudi imel; prim. Ex libris Karl Marx und Friedrich Engels, Schicksal und Verzeichniss einer Bibliothek, /Usoda in seznam neke knjižnice/, Berlin 1967, s. 221.

/9/ Aishilos, Uklenjeni Prometej, prevod K. Gantar, Obzorja Maribor 1962, s. 47. (A. Pr. 975). Očitno je B. Bauer mislil na ta citat, ko je Marxu svetoval, naj nikar ne vključi v disertacijo tistega verza iz Aishila, ki prekoračuje "filozofski razvoj", da ne bi ogrozil njunih načrtov na bonnski univerzi; Bauer Marxu, 12. aprila 1841: MEGA<sup>2</sup> III/1, s. 357.

/10/ Mišljene so seveda filozofske teorije, ki jim je predmet njihovih analiz samozavedanje, predvsem kritična teorija B. Bauera. Po Bauerju je kritično mišljenje izraz samoudejanjenja ideje, pri čemer je odklonjena sleherna človeškemu mišljenju transcendentalna predstava o bogu kot zrcalni podobi človeka samega.

/11/ Marx navezuje na diskusijo o preganjanju mladoheglovcev s strani pruske države, ki se je v začetku 1841 še posebej okrepila. Univerza in vlada so se branile imenovati B. Bauera, D.F. Straussa idr. za profesorje. Proti mladoheglovcem se ni obrnila le oficialna politika, temveč tudi časopisi, ki so veljali za liberalne. Marx pa prejkone namiguje tudi na zadržanost nekaterih staroheglovcev do tega dogajanja.

/12/ Isto, s. 47 (A. Pr. 966-69); Hermes Marxu poseblja servilnost, klečeplastvo ipd. (prim. MEW 33, 126).

/13/ Epikurejci, stoiki in skeptiki so navezovali na starejše filozofske nazore: v filozofiji narave na nauke Heraklita, Parmenida in Demokrita, v etiki na kirenaike, kinike, Sokrata, medtem ko so bili do platon-aristotelske filozofije predvsem kritično-polemično usmerjeni. Zgodovina filozofije pred in po Heglu je zato te tri smeri obravnavala pretežno kot eklekticizem in nazadovanje v razvoju filozofije. Proti Heglovemu nazoru so polemizirali vplivni zgodovinarji filozofije; Marx je najbrž meril tudi nanje, predvsem na H. Ritterja in Chr.A. Brandisa, tudi izdajateljja Schleiermacherjevih del, ki sta razširila religiozno-idealistično obravnavanje epikurejstva in skepticizma: te "sekte" kot "izroditev" filozofije, navezovanje na predaristotelovsko filozofijo kot ostanek "manjvredne vzgoje" (prim. H. Ritter, Geschichte der Philosophie alter Zeit /Zgodovina filozofije starega veka/,

3, Hamburg 1837, str. 427, 436; Brandis, Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie /Priročnik za zgodovino grško-rimske filozofije/, Berlin 1935, str. 35.

/14/ Kirenaiško moralo je zasnoval Aristipos, izhajajoč od Sokrata. Najvišje dobro je užitek v vsakokratni situaciji, vendar ob predpostavki, da človek ostane "gospodar samega sebe".

/15/ Za kinike je vrlina avtarkija, dosežena z naravno samokontrolo in delom. Njihova "nesramnost" in "svoboda govora" pomeni, kljub znanim ekscesom, poskus kritične praktične filozofije, ki ne opozarja le na izpraznjevanje antičnih etično-političnih norm, temveč tudi na aristokratski ekskluzivizem grškega humanizma.

/16/ Z aleksandrijsko filozofijo je Marx, sledeč Heglu, razumel novoplatonizem, zadnjo pomembno smer grške filozofije. Ta je združevala platonske nauke (brez političnih) z aristotelskimi, stoiškimi in pitagorejskimi, sprejemala pa je tudi religiozne, mitološke in magične predstave orientalskega in egipčanskega izvora. Z novoplatonizmom filozofija postane animistično-religiozen nauk. Heglu je aleksandrijska filozofija kot zadnji in najpomembnejši sistem tretje faze grške filozofije predstavljala enotnost samozavedanja in absolutnega bistva in s tem zaključila zgodovino grške filozofije.

/17/ To pojmovanje je izoblikoval Hegel v zgodovini filozofije.

/18/ Prim. Hefte zur epikureischen Philosophie /Zvezki k epikurski filozofiji/, zv. 7, MEGA IV/1, str. 135.

/19/ Hegel je bil tisti, ki je poaristotelovske filozofije določil kot filozofije samozavedanja v svojih "Predavanjih o zgodovini filozofije".

/20/ Med "sedmimi modrimi" so teoretično in politično najpomembnejši Tales iz Mileta, Periander iz Korinta ter Solon iz Aten. Bistven pomen sedmih modrih je v tem, da so v teku krize monarhične suverenosti arhajske Grčije oblikovali vrednostni sistem grške polis, to je grško praktično filozofijo kot politični racionalizem. V drugem zvezku k epikurejski filozofiji Marx obsež-

no prikaže razvoj figure modreca, tako v filozofiji kakor tudi v obči zgodovini grškega sveta in heglovski vidi v njih progresiven vznik iz neposredne naravne enotnosti.

/21/ Prim. Zvezke k epikurejski filozofiji, zv. 5, nav. delo, str. 99-102.

/22/ Filozofija narave (fizika, fiziologija), je najstarejša disciplina grške filozofije. Nastala je v začetku 6. stol. pr. n.št. iz enotne historije (poizvedovanja).

/23/ V izbiri tega predmeta je šel Marx v dvojnem pogledu preko Hegla, ki je prikaz Epikura pričel z omalovažujočo sodbo, da je Epikurova filozofija na stališču običajnega nazora ter vse ponižuje na stopnjo običajnega človeškega razuma. Najnižje je Hegel ocenil prav Epikurovo filozofijo narave, ki mu je nekaj popolnoma enakega Demokritovi in Levkipovi teoriji, je "najbolj samovoljno in zato najbolj dolgočasno, kar se da misliti". Zato po Heglu ni niti smotrno, niti interesantno, da bi se podrobneje spuščali v epikurejsko, stoiško ali skeptično filozofijo.